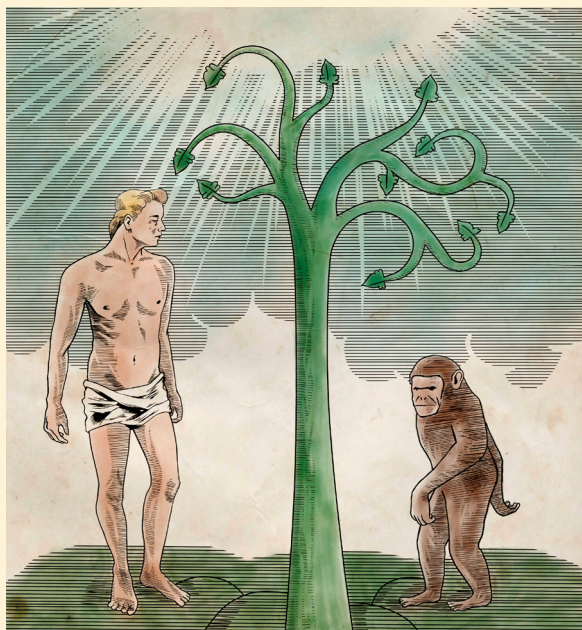

Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost

CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL

Karolinum

teologie

Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost

Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd
v širším světovém kontextu

Ctirad Václav Pospíšil

Recenzovali:

Mgr. Pavel Černuška, Ph.D.

Mgr. Jan Humplík, Ph.D.

Dr. Ing. Eduard Krumpolc, CSc., Th.D.

doc. Tomáš Machula, Ph.D.

doc. ThDr. Jiří Vogel, Th.D.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Redakce Jan Sušer

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2017

© Ctirad Václav Pospíšil, 2017

Monografie je součástí plnění grantového projektu GA ČR 16-080215.

ISBN 978-80-246-3441-8

ISBN 978-80-246-3530-9 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

ÚVOD /9

1. Základní východiska a charakteristiky daného problému /11
2. Dvě teologické inspirace implicitně se nacházející v moderní přírodovědě a vliv přírodovědy na teologii /19
3. Pokus o rozplétání gordického uzlu /24

1. ČESKÁ KATOLICKÁ TEOLOGIE A ASTRONOMIE V OBDOBÍ 1850–1926 A DÁLE /30

- 1.1 Nástin základních linií širšího dějinného a myšlenkového kontextu děl českých teologů v oblasti moderní kosmogonie a astronomie /31
- 1.2 Kritická analýza textů z pera českých katolických teologů v období 1850–1926, v nichž se vyjadřují k přínosům dobové astronomie a „geogonie“ /39
- 1.3 Závěr první kapitoly /74

2. ČESKÁ KATOLICKÁ TEOLOGIE A PROBLEMATIKA EVOLUCE V OBLASTI FAUNY A FLÓRY V OBDOBÍ 1860–1935 A DÁLE, S PŘIHLÉDNUTÍM K PROBLEMATICE FILOSOFIE VĚDY /77

- 2.1 Nástin základních linií širšího světového a myšlenkového kontextu děl českých teologů ve vztahu k moderní evoluční problematice v oblasti květeny a zvířeny /79
 - 2.1.1 Směřování evropské biologie 18. a 19. století k evoluční koncepci vzniku druhů fauny a flóry /79
 - 2.1.2 Magisterium katolické církve tváří v tvář výzvam moderní přírodovědy v druhé polovině 19. století /87
- 2.2 Sonda do české odborné literatury věnované evoluční problematice v druhé polovině 19. století /94
 - 2.2.1 Časopis *Živa* a vybrané monografie /95
 - 2.2.2 Časopis *Národního muzea*, oblast filosofie vědy, prehistorie, evoluční teorie vzniku druhů /105

- 2.3 Česká katolická teologie v letech 1860–1930 a problematika evoluce v oblasti fauny a flóry /111
 - 2.3.1 Problematika evoluce očima teologů /112
 - 2.3.2 Evoluce a filosofie vědy v podání teologů a křesťanských filosofů v dalších dobových periodikách /143
- 2.4 Závěr druhé kapitoly /159

EXKURS: Několik poznámek k reakcím anglikánské a evangelické teologie na darwinismus ve druhé polovině 19. století a později /166

3. ČESKÁ KATOLICKÁ TEOLOGIE V OBDOBÍ 1850–1948 (1948–1989) A PROBLEMATIKA VZNIKU-STVOŘENÍ ČLOVĚKA V KONTEXTU DOBOVÉ VĚDECKÉ A TEOLOGICKÉ DISKUSE /170

- 3.1 Širší světový kontext reakcí českých katolických teologů na evoluční teorii vzniku člověka v druhé polovině 19. století /171
 - 3.1.1 Charles Darwin a evoluční teorie vzniku člověka /172
 - 3.1.2 Pokusy o teistickou-křesťanskou interpretaci stvoření člověka cestou evoluce v poslední třetině 19. století a v prvních desetiletích 20. století /181
- 3.2 Problematika vzniku-stvoření člověka v české odborné literatuře (1840) 1850–1914 a dále /194
- 3.3 Česká katolická teologie v letech 1860–1948 a evoluční teorie aplikovaná na vznik člověka /244
- 3.4 Vyhodnocení dvou výroků magisteria univerzální církve z roku 1909 a 1950 /312
 - 3.4.1 Dokument Papežské biblické komise z roku 1909 o historické věrohodnosti prvních kapitol Genesis /312
 - 3.4.2 *Humani generis* /315
- 3.5 Pokus o souhrnné vyhodnocení souboru textů z oboru české katolické teologie v letech 1860–1948 i jejich dobového evropského kontextu /317
- 3.6 Epilog: Situace v období 1949–1989 a další výhledy dialogu mezi astronomií, evoluční biologii, zejména pak paleoantropologií na jedné straně a teologií na straně druhé /330
 - 3.6.1 Situace v české katolické teologii v období 1949–1989 /331
 - 3.6.2 Výroky Jana Pavla II. v osmdesátých a devadesátých letech 20. století /340
 - 3.6.3 Hledání možností pro fundovanou aplikaci teze Alexandra Brauna v křesťanském pojetí stvoření-vzniku člověka; trinitární lektura evoluce jako první etapy divinizace /345
 - 3.6.3.1 Mivartova teze ve světle systematické teologie /345
 - 3.6.3.2 Braunova teze ve světle systematické teologie /347

- 3.6.3.3 Pokus o harmonizaci předností Braunovy a Mivartovy teze.
Člověk jako živočich schopný hřešit.
Christologické souvislosti dané definice lidskosti. /348
- 3.6.3.4 Ospravedlnění aplikace funkcionálních kritérií lidství;
otázka doby ontologického skoku /354
- 3.6.3.5 Trojiční, christocentrické a pneumatologické pojetí evoluce
jako první fáze divinizace /356
- 3.6.3.6 Vzájemné prostupování mezi nahodilostí a svobodou
na jedné straně a zákonitostí, inteligentním plánem
na straně druhé /362
- 3.6.4 Výzva pro fundamentální teology.
Přesahy této monografie oproti předchozímu zpracování /365
- 3.6.4.1 Místo dané problematiky v rámci systematické teologie a úkoly,
které z toho pro nás vyplývají /366
- 3.6.4.2 Přesahy této monografie vzhledem k předchozímu zpracování /370

Zkratky /373

Bibliografie /375

Summary /406

Rejstřík /410

Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos
J 8,32

*Parati semper ad defensionem omni poscenti vos rationem de ea,
quae in vobis est spe,
sed cum mansuetudine et timore*
1P 3,15–16

Světlé památce mého otce Ctirada Pospíšila
a dědečka Václava Pospíšila

ÚVOD

Kořeny vzniku této monografie leží velmi hluboko v mém osobním životě. Již jako školou povinný hoch jsem vcelku spontánně zakoušel přitažlivost všeho, co se týkalo astronomie, kosmogonie a velmi záhy také paleoantropologie. Jelikož jsem byl vychováván věřícími rodiči v křesťanské víře, vcelku okamžitě se objevily otázky, jak sladit všechny tyto poznatky s věřeným tajemstvím. Nemalou měrou se tyto otazníky v mé hlavě objevovaly také kvůli způsobu výuky v době komunistické totality, při níž nám bylo často opakováno, že objevy přírodních věd bezesbytku vyvrátily náboženství, zejména pak to katolické. Od samého začátku mne především můj otec i duchovní, které jsem svými otázkami často mořil, jasně zaměřovali k pravdě v její plnosti. Nezpochybnitelné údaje přírodních a nálezových věd je nutno plně respektovat. Biblické texty hovoří o tom, že Bůh stvořil svět a člověka, nikoli o tom, jak si při tom počínal. Mohu s klidnou myslí vyznat, že zásluhou těchto zralých křesťanů napětí mezi vírou a vědou v mém životě prakticky nikdy neexistovalo.

Když jsem díky impulsu ze strany mého přítele a kolegy doc. J. Vogela začal zkoumat, jak čeští katoličtí teologové reagovali na výzvu jménem teorie evolučního vzniku lidstva, zakusil jsem nemálo překvapení, protože to, co jsem o dané záležitosti až doposud slyšel, se výrazně odlišovalo od zjišťovaných skutečností. Zároveň jsem se musel poměřovat s další vrstvou problému, totiž s reakcí na darwinistickou koncepci vzniku rostlinných a živočišných druhů. Spolu s tím jsem pochopitelně nemohl nenarazit na reakce českých katolických teologů na problematiku vzniku vesmíru. Tak se postupně velmi rychle zrodila idea vytvořit knihu, v níž bych dané poznatky předložil odborné i širší veřejnosti.

V prvních dnech roku 2014 spatřila světlo světa monografie C. V. Pospíšil: *Zápolení o naději a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Olomouc: Nakladatelství

UP, 2014,¹ která vyvolala nečekaný zájem ze strany kolegů i ostatních čtenářů, a proto již na podzim téhož roku byl celý náklad prakticky rozebrán. V průběhu roku 2014 jsem sice musel plnit celou řadu jiných badatelských a pedagogických úkolů, nicméně zájem o danou tematiku mne neopouštěl.

Zjistil jsem, že by bylo záhodno prověřit několik dalších významných dobových periodik. Shodou okolností se mi podařilo nalézt některé další publikace, které do výčtu konzultovaných pramenů bezesporu patřily. Dospěl jsem ke kvalitativním posunům na interpretační rovině i na rovině domyšlení dalších systematickoteologických souvislostí a důsledků toho, co se přede mnou stále zřetelněji otevíralo. Když se v posledních měsících roku 2014 přede mnou objevila nabídka ze strany Nakladatelství Karolinum vydat monografii ještě jednou, zjistili jsme společně, že dodatky, doplňky, upřesnění a vylepšení textu překračují to, co by bylo možno definovat jako rozšířené druhé vydání téže publikace. Je pochopitelné, že tato kniha sice v mnohém vychází z výše zmíněné předchozí monografie, nicméně ji kvantitativně i kvalitativně značně překračuje.² V úvodu k práci z roku 2014 jsem konstatoval, že můj počín lze vnímat jako první krok na dlouhé cestě, která se před badateli v oblasti dějin teologie i dějin přírodních věd otevírá. Je vcelku logické, že nynější počín si dovolím označit za druhý krok na téže cestě, přičemž si rozhodně nenamlouvám, že by již bylo dosaženo kýženého cíle.

Nová kniha ovšem nutně musí nést originální název, z něhož by na první pohled mělo být patrné, že navazuje na předchozí dílo. Již záhy po vydání první monografie jsem si uvědomil, že v titulu bylo podtrženo to, co přednostně charakterizovalo postoj poctivých teologů a filosofů, tedy ono zápolení o naději a lidskou důstojnost. Při hledání kontextů, v nichž tvořili katoličtí teologové v inkriminovaném období, jsem zároveň narazil na nemalé množství poctivých badatelů a myslitelů z oblasti přírodních a náleзовých věd. Již v knize z roku 2014 muselo být každému čtenáři jasné, že i těmto mužům patří můj hluboký obdiv a úcta, a proto jsem do titulu nynějšího publikační-

1/ Nejprve bych rád podotknul, že celý text byl odevzdán k recenznímu řízení a k následným korekturám již 29. 6. 2013, jak vyplývá i z datace uvedené na konci úvodu. Dané dílo je tudíž ve skutečnosti ještě o půl roku starší, než jak by se zdálo z konstatování, že spatřilo světlo světa v prvních dnech roku 2014. Kromě toho si dovolím upozornit na to, že rektor Univerzity Palackého koncem roku 2014 monografii ocenil svým zvláštním uznáním.

2/ Podat na tomto místě detailní popis všech prvků, v nichž tato monografie přesahuje onu předchozí, mi z metodologického hlediska nepřípadalo nejlepším řešením. Není totiž záhodno již v úvodu předjímat to, co se před čtenářem má postupně odhalovat až v průběhu samotné četby. Z uvedených důvodů jsem takové srovnání zařadil na samý závěr této monografie. Srov. odd. 3.6.4.2.

ho počínů přidal sice jen jedno slůvko, které však má zcela zásadní význam: *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*. Výraz „pravda“ se tedy přednostně, ale pochopitelně nikoli výlučně, vztahuje k úsilí poctivých přírodovědců, paleontologů a prehistorických archeologů, a sousloví „naděje a lidská důstojnost“ zase přednostně, ale nikoli výlučně, poukazuje k tomu, co bylo základní pohnutkou snažení mnoha teologů a filosofů.

Spletitost nesmírně rozsáhlé problematiky, před níž stojíme, vyžaduje, abychom tento úvod pro větší přehlednost rozvrhli do tematicky vymezených bodů. V prvním z nich obeznámíme čtenáře s pohnutkami, které nás vedly k tomuto poměrně značně riskantnímu podniku.³ Ve druhém připomeneme dvě teologické inspirace, které se nacházejí v základech moderních přírodních věd, a zároveň se zamyslíme nad vlivem přírodních věd na teologii. Ve třetím bodu pak budeme čtenáře důrazně varovat před obtížností následujícího textu, popíšeme a odůvodníme rozvržení této monografie do jednotlivých kapitol, konečně se zmíníme o našich aspiracích, jež spojujeme s touto prací, která představuje pouze a výlučně první, a nyní též druhý krok, po nichž by měla následovat řada dalších.

1. Základní východiska a charakteristiky daného problému

V odborné i popularizační literatuře se relativně často setkáváme s kritickými tvrzeními, podle nichž by se teologie, která dnes chce vést poctivý dialog s přírodními vědami, měla vyrovnat se svou ne právě blahou minulostí.⁴ V kolektivním vědomí společnosti, neteologů,⁵ ba dokonce i teologů existuje předporozumění či předsudek, podle něhož by přínosy moderních přírodních věd zejména v 19. století a možná ještě v prvních desetiletích století 20. měly ostře narážet na „zpátečnickou“ a „tmářskou“ teologii, která se

3/ O brizantnosti tohoto tématu zejména ve vztahu k darwinismu svědčí například monografie: Phillip E. Johnson: *Spor o Darwina*, Praha: Návrat domů, 1996.

4/ Srov. např. Jürgen Moltmann: *Bůh ve stvoření. Ekologická nauka o stvoření*, Brno – Praha: CDK – Vyšehrad, 1999, s. 26. „My teologové nepochopitelně předpokládáme, že již od starověku všechno o světě víme a že nás nikdo nemusí poučovat.“ M. O. Vácha: *Návrat ke Stromu života: Evoluce a křesťanství*, Brno: Cesta, 2005, s. 90. „Jinými slovy – teprve tehdy, když pozitivní, materialistická věda zatlačí církev do beznadějněho postavení, pak se zpětně deklaruje, že věci by mohly být i jinak.“ Ibid., s. 92.

5/ Příkladů takovéhoho zjednodušeného a leckdy hrubě zkresleného obrazu teologie by se dalo najít poměrně hodně. Srov. např. V. Soukup: *Dějiny antropologie*, Praha: Karolinum, 2004, s. 70; D. Lewis-Williams: *Mysl v jeskyni*, Praha: Academia, 2007, s. 30–31; D. Lewis-Williams, D. Pearce: *Uvnitř neolitické mysli. Vědomí, vesmír a říše bohů*, Praha: Academia, 2008, s. 77–80.

v dané době podle představ mnoha dnešních lidí držela téměř doslovného (fundamentalistického) výkladu prvních kapitol knihy Genesis.⁶

Jsou ale takové generalizující rozsudky věrohodné? Určitě je podezřelé, že u žádného takového výroku nenajdeme uspokojující dokumentaci. Každý, kdo se alespoň trochu orientuje v oblasti odborného teologického myšlení, ví velmi dobře, že teologie jakožto interpretační věda vykazuje značnou názorovou pluralitu,⁷ což evidentně vylučuje, aby si takovéto zobecňující soudy mohly nárokovat vyšší míru pravdivostní vypovídací hodnoty. Bytostná pluralita vlastní teologickému myšlení se projevuje pochopitelně i v tom, že se v odborné literatuře setkáváme rovněž s poněkud vstřícnějšími soudy o výkonu katolické teologie zejména v druhé polovině 19. století.⁸

Celá záležitost má navíc také etickou stránku, protože výše zmíněné zobecňující soudy můžeme vnímat jako určitý příklad aplikace zcela nepřijatelného principu kolektivní viny. Hrozí tu nejenom špinění dobré pověsti těch teologů, kteří poctivě usilovali o hledání pravdy o člověku, ale také ostrakizování jejich nástupců. Není dokonce ani zcela vyloučeno, že to vše by mohlo jednou vyústit v postih určité skupiny osob jen kvůli jejich světonázorové orientaci, jak to známe z dějin totalitních režimů 20. století, neboť aplikace principu takzvané kolektivní viny v posledním důsledku ukazuje právě tímto směrem.

Tato monografie si zatím nemůže klást za cíl podrobně zmapovat postoje světové katolické teologie k dané problematice ve výše vymezeném období. Práce, jejichž autoři se zabývají touto tematikou na mezinárodní rovině, sice existují, leč zpravidla v nich scházejí důležité kontexty dobového stavu přírodních věd i mapování postojů tehdejší širší odborné veřejnosti k dané otáz-

6/ Hans Küng ve své knize sice hájí existenci Boha stvořitele a oprávněnost přesvědčení o tom, že svět, život a člověk byli stvořeni, nicméně zároveň hodnotí názory minulých generací katolických teologů následovně: „Řím a jeho místodržící byli statickou interpretací stvoření světa Bohem po celá dlouhá desetiletí poplatní oné ideologii kreacionismu, která zastávala oproti darwinistické evoluční nauce fixismus a konkordismus...“ H. Küng: *Na počátku všech věcí. Přírodní vědy a náboženství*, Praha: Vyšehrad, 2011, s. 101.

7/ Srov. např. C. V. Pospíšil: *Hermeneutika mystéria*, 2. vyd., Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 114–121; o výrazném pluralismu jako rozpoznávací charakteristice katolické teologie jasně vypovídá také dokument z listopadu 2011, srov. Mezinárodní teologická komise (MTK): *Teologie dnes: perspektivy, principy a kritéria*, Olomouc: Nakladatelství UP, 2013.

8/ Například o reflexi křesťanské teologie nad problematikou evoluce v oblasti fauny a flóry následující autor tvrdí, že se zde nesetkáváme s nenávistí ani se striktním odmítnutím evoluce jako takové. Srov. L. Galleni: *Il rapporto scienza-fede secondo il modello di Pierre Teilhard de Chardin*, in: V. Maraldi: *Teologia della creazione e scienza della natura. Vie per un dialogo in prospettiva interreligiosa*, Bologna: EDB, 2004, s. 23.

ce. Bez tohoto společenského názorového pozadí pochopitelně není možno adekvátním způsobem, tedy nikoli anachronicky, hodnotit dobové postoje teologů a zejména to, na jaké úrovni se vyrovnávali s více či méně (ne)falzifikovatelnými údaji dobové vědy. Navíc se v takovýchto publikacích věnuje pozornost jen vybraným dílům, a tak nedochází k zachycení skutečného stavu kolektivního vědomí obce odborníků v oboru teologie ve vztahu k předmětné problematice. Mezi metodologické problémy, s nimiž se kritický čtenář při četbě těchto jinak bezesporu přínosných děl setkává, patří také nerozlišování otázky evoluce v oblasti fauny a flóry od otázky aplikace evoluce na vznik-stvoření člověka a bohužel také často nedostatečná reflexe současného stavu bádání zejména v oblasti paleoantropologie a paleogenetiky. V průběhu bádání jsme se mnohokrát přesvědčili o důležitosti detailů, o nichž zatím naše odborná literatura nic nevěděla. Objev určité publikace totiž vedl nejednou k tomu, že bylo třeba více méně zásadním způsobem modifikovat námi nastiňovaný obraz celkové situace i prezentaci dané problematiky v rámci jednotlivých kapitol. Chceme-li jednoho dne vytvořit adekvátní obraz toho, jak teologové reagovali na výzvy přírodních věd na celosvětové úrovni, pak podle našeho mínění nezbyvá nic jiného než pokud možno co nejdetailněji zpracovat průběh tohoto nesmírně zajímavého procesu na národní-regionální úrovni dějin teologie, což nám následně poskytne možnost, abychom cestou syntézy dospěli k vytvoření celkového obrazu na mezinárodní či světové úrovni. Zároveň pak bude možno zpětně upřesnit mnohé na národní úrovni, protože budeme mít možnost pomocí srovnávání vyjasnit mnohé diachronní souvislosti, které zatím bohužel zůstávají skryty ve více či méně hlubokém šeru. Z uvedených důvodů jsou tedy vlastním předmětem našeho studia dobové texty z pomyslné kuchyně české katolické teologie a také texty, v nichž se projevuje vědomí širší odborné veřejnosti v dobovém českém prostředí, zejména pokud jde o druhou polovinu 19. století. Širší světové kontexty z oblasti dějin teologie a přírodních věd pochopitelně nemůžeme zcela opomenout, zároveň ale konstatujeme, že se jedná o pouze obecnější a v mnoha ohledech provizorní náčrty, byť již nyní si dovolím konstatovat, že i na této úrovni má tato monografie co nabídnout, jak čtenář uvidí zejména ve třetí kapitole.

Jak již bylo naznačeno, výraznou pohnutkou, která nás vedla k práci na tomto tématu, jsou výše zmíněná negativní předporozumění, pokud se nejedná přímo o předsudky, týkající se myšlenkového výkonu katolické teologie v reakci na přínosy moderních přírodních věd. Jelikož jsou tato mínění poměrně hluboce zakořeněna, nezbyvá nám nic jiného, než abychom na co

možná nejrozsáhlejším souboru dobových textů⁹ dokumentovali to, jak čeští katoličtí teologové doopravdy reagovali na výzvy moderních přírodních věd. Až následující průběh zkoumání ukáže, nakolik jsou výše zmíněné soudy oprávněné, či neoprávněné.

Dále je třeba podotknout, že nechceme vybrat jen ty nejkvalitnější, vysloveně odborné publikace, protože naším cílem je zmapovat stav kolektivního odborného vědomí obce českých katolických teologů s jeho světlejšími i stinnými stránkami a také to, jak se toto vědomí v průběhu desetiletí rozvíjelo a kam nakonec také dospělo. Nepůjde tu pochopitelně jenom o historii, o sebevědomí české katolické teologie, ale také a možná především o hlubší porozumění dnešní názorové situaci, na základě čehož pak budeme s to mnohem kvalifikovaněji uvažovat o dalším směřování teologické reflexe v předmětné oblasti. Historii přece studujeme primárně proto, abychom porozuměli dnešku a sobě, abychom se dokázali poučit z chyb, které není žádoucí opakovat.

Zároveň velmi důrazně podtrhujeme, že naším cílem není poskytnout na tomto místě kompletní přehled dobové teologické literatury, což je z pochopitelných důvodů téměř nemožné, nýbrž předložit velmi široce pojatou sondu, která nám umožní dospět k co nejspolehlivějšímu obrazu dobového stavu věcí. Mělo by být evidentní, že takto získanou mozaiku údajů bude možno dále doplňovat, což povede následně k určitým korekturám námi dosažených výsledků. Takový je ale osud badatelských prací.

Dlužno konstatovat, že žádný jiný autor doposud neposkytl odborné veřejnosti ani monografii, ani odbornou studii v periodiku či sborníku, která by takovýmto způsobem mapovala dějiny myšlenkových forem, jejichž prostřednictvím čeští katoličtí teologové reagovali na výzvy moderních přírodních věd. Proto náš podnik představuje vzhledem k předchozí publikaci

9/ Při rozvaze nad uspořádáním prezentace jsme stáli před volbou mezi v zásadě dvěma alternativami. Bylo možno prezentovat pouze vybrané publikace a textu dát uhlazenější podobu, do níž by se ale nevyhnutelně poněkud výrazněji promítalo výchozí předporozumění či na startovní čáře vyčleněný zájem. Druhou alternativou byla chronologicky uspořádaná prezentace co nejrozsáhlejšího souboru textů, jejíž předností je to, že historické myšlenkové formy nejsou předkládány tak markantně pod vlivem našeho předporozumění. Nevýhodou této cesty je jednak větší rozsah našeho textu, jednak vyšší nároky kladené na autora a pochopitelně i na čtenáře. Volba padla nakonec na druhou z uvedených možností, neboť se jevila badatelsky poctivější a otevřenější. Čtenář je tak mnohem více vtažen do vlastního procesu hledání a interpretačního zápolení, což mu skýtá možnost, aby si na základě přímého dotyku s historickými texty udělal o celé situaci více či méně odlišný obrázek, nežli je ten, jehož jsme se velmi pracně dobrali my sami. Zvolený způsob prezentace také lépe odpovídá účtě k přesvědčení a mínění toho druhého jak z hlediska představovaných autorů, tak z hlediska adresátů našeho snažení.

z roku 2014 – jak již bylo konstatováno výše – pomyslný druhý krok, po němž, jak pevně doufáme, budou následovat kroky další.¹⁰ Problematika historického bádání v této oblasti dějin české katolické teologie se touto monografií tedy rozhodně neuzavírá, nýbrž v pravém slova smyslu pouze posouvá o kousek dál.

Problematika a priori výrazně negativních soudů na adresu výkonu teologů, kteří se museli a musejí neustále vyrovnávat s přínosy přírodních věd, si jako pohnutka našeho nynějšího snažení určitě zasluhuje poněkud hlubší reflexi. Zaznívají-li totiž takto laděná hodnocení z úst teologů, souvisí to zřejmě se snahou o sebekritiku a neideologičnost. Není-li však tato sama o sobě ušlechtilá tendence opřena o solidní kritické historické bádání, pak hrozí, že se vše zvrhne v populistické podbízení a v laciné zamlžování vlastní identity, které je spjato s nespravedlivým postupem vůči řadě osob, jež na svou obranu již nemohou pozvednout vlastní hlas. Jestliže se ale objevují tyto hanlivé soudy u zastánců materialistického světového názoru, stojí za nimi poněkud jiná motivace, která se zřetelně projevuje i v následující citaci. Předdesílám, že jakožto člověk, který zakusil dobu „vědeckého světového názoru“, jímž byl pochopitelně zcela povinně ten materialistický, se při četbě následujících slov bez nadsázky otřásám:

Jakmile se ujme trend považovat nadpřirozeno za produkt lidského mozku, pravděpodobně nebude cesty zpět, navzdory litému reakcionářství některých věřících. Vzestup fundamentalismu, jehož vyznavači se snaží ovládnout vědecký výzkum v některých částech západního světa, nás, pravda, nutí chvíli posečkat, z dlouhodobějšího hlediska se však zdá nepravděpodobné, že vědecký pokrok, popírající působení nadpřirozených sil, je možné zastavit.¹¹

Čteme-li právě uvedený text jen trochu kriticky, musíme okamžitě konstatovat, že výrok rozhodně nepatří do oblasti přírodních věd. Kognitivní archeologie aplikovaná na výzkum prehistorických náboženství je totiž vědou po výtce interpretační, a to až natolik, že často na soudného čtenáře může působit jako určitá „dohadologie“. Přílišné sebevědomí nositele určité

10/ Současní čeští a slovenští autoři, kteří vstupují na pole apologetiky, případně biblické exegeze, se dějinami české teologie z tohoto hlediska nezabývají. Srov. např. Matúš Kocian: *Evoluce a křesťanství*, Praha: Arcibiskupství pražské, pastorační středisko, 2006; Ján Hudec: *Genezis a evolúcia, Správa Biblie o vzniku a počiatkoch vesmíra, Zeme, tvorstva a ľudstva*, Ostrava: Alef, 2006.

11/ D. Lewis-Williams, D. Pearce: *Uvnitř neolitické myslí...*, s. 340.

interpretace je přinejmenším podezřelá, protože každý, kdo se pohybuje na poli interpretačních věd, si je velmi dobře vědom toho, že jeho vlastní výkon je výrazně podmíněn jednak předporozuměním, jednak ochotou ho v závislosti na poznávaném měnit. Kde tato sebekritičnost a ochota scházejí, tam bychom měli hovořit spíše o ideologii než o vědě v pravém slova smyslu.¹²

Předsudek, který stojí za výkonem autora výše uvedeného textu, vykazuje výrazně zjednodušené charakteristiky ateismu L. Feuerbacha, což samo o sobě metodologicky ještě není nic špatného, nicméně předkládat tento přístup k realitě a zejména k náboženství jako ten jediný oprávněný, prokázaný a doopravdy vědecký asi dnes budeme považovat za výraznou hermeneutickou nekorektnost. Navíc se předpokládá, že existuje jen citové a iracionální náboženství, což evidentně opět není pravda. Konečně musíme odmítnout další dnes tak běžnou nekorektnost, která spočívá v tom, že kupříkladu kulty lidojedů se stavějí na stejnou rovinu jako víra profesora (mistra) teologie třeba z období vrcholné scholastiky. Pak není tak nesnadné tvrdit, že profesor teologie je zástupce výrazně překonaného typu racionality, aniž bychom se museli zabývat jeho vlastním myšlenkovým výkonem. Je ale takový postup hodný demokratické společnosti z počátku jedenadvacátého století? Místo toho, aby zmíněný postup říkal něco o profesoru teologie, sděluje pozornému a kritickému pozorovateli mnohé o autorovi takových výpovědí.

Není nesnadné rozpoznat, že takto vedená argumentace znamená bez stínu jakékoli pochybnosti propad do mentality, kterou v naší zemi známe z dob před rokem 1989. Ano, vítěznou cestu takovéto „vědy“ nelze zastavit, a proto ten, kdo by si dovilil proti této „vědě“ nějak argumentovat, musel kdysi a zřejmě bude muset i do budoucna „z kola ven“. Podle starých scénářů tedy vzpomínka na budoucnost vyznívá následovně: Nejprve půjde dotyčný kverulant „z kola ven“ tak, že se stane člověkem druhé, ba třetí kategorie, a tak mu bude zapovězeno přinejmenším pracovat nebo studovat v oboru humanitních a společenských věd; za vhodné zahraničně-politické konstelace možná bude izolován v gulagu; není divu, že dotyčný člověk se již dnes bojí domyslet, jak bude muset „z kola ven“, až nastane pro nositele této ideologické koncepce „vědy“ úplně ideální zahraničně-politická situace...¹³

12/ „Pokud nějaká věda, ať už je sebeexaktnější a sebedlubší, samu sebe absolutizuje, zesměšňuje se tak před celkem a začíná být nebezpečná.“ Hans Küng: *Na počátku všech věcí...*, s. 49.

13/ Podobně hodnotí výkony tohoto typu také: Keith Ward: *God, Chance & Necessity*, Oxford: One-world, 1996 (2001), s. 11–12: „Je politováníhodné, že v posledních letech se dostala do módy forma ateismu, která je náboženství veskrze nepřátelská a vysmívá se každé představě objektivního smyslu a hodnoty vesmíru. Dobří vědci jako například Francis Harry Cirk, Carl Sagan, Stephen Hawking,

Aby bylo jasno, člověk, který na vlastní kůži zakusil hrůzu totalitního dik-tátu „vědeckého ateismu“, se pochopitelně oťrese i při pomýšlení na možnou totalitu, již by nastolili někteří náboženští fanatikové, kdyby k tomu dostali příležitost. Teolog tudíž dobře chápe, že i zastánci onoho jiného světového názoru mohou zakoušet podobné obavy, jaké v sobě nosí on sám. Důslednost tudíž vyžaduje stavět se zásadně odmítavě proti ideologickým či fundamen-talistickým koncepcím jak na jedné, tak na druhé straně názorového spektra. Na základě takzvaného zlatého pravidla, které je úhelným stavebním kame-nem přirozeného zákona, máme s těmi, kdo zastávají jinou světonázorovou orientaci, důsledně jednat tak, jak si přejeme, aby oni nakládali s námi. Totéž platí i v negativní poloze, totiž že jim zásadně nebudeme dělat to, co si ne-přejeme, aby oni dělali nám. To vše se pochopitelně týká v první řadě herme-neutické etiky, takže když v boji proti fundamentalismu a nemístné ideologii vyslovujeme odmítavé soudy na adresu výkonu některých současných mili-tantních ateistů, stejně jako vyslovujeme svůj odmítavý postoj k projevům fideistického fundamentalismu, musíme být ochotni pozorně naslouchat možným kritikám, které by nás upozorňovaly na z naší strany nezáměrnou, a proto implicitní přítomnost ideologické komponenty v našem vlastním hodnocení.¹⁴ Pozorné naslouchání pochopitelně znamená sebekritické zkou-mání, nikoli slepé přebírání hodnocení těch druhých.

Richard Dawkins, Jacques Monod a Peter Atkins vydali knihy, které otevřeně zesměšňují náboženskou víru a při svých útocích si činí nároky na autoritu své vědecké práce. Jejich tvrzení jsou povážlivě ne-místná. Jejich vlastní práce nemá přitom nějaký zvláštní význam pro pravdu či nepravdu většiny ná-boženských tezí. Když už skutečně nechtěně zabloudí na pole filosofie, ignorují jak dějiny, tak rozma-nitost filosofických stanovisek, a předstírají, že materialistické názory jsou takřka univerzální, zatímco ve skutečnosti je zastává mezi filozofy jen malá menšina (teolog je pro ně pochopitelně nadávka).“

14/ Srov. např. Lee Strobel: *Kauza Stvořitel, novinář pátrá po tajemství vzniku života*, Praha: Návrat domů, 2006; Jonathan Wells: *Darwinismus a inteligentní plán*, Praha: Ideál, 2007; Benjamin Wiker: *Darwinův mýtus, život a lži Charlese Darwina*, Praha: Ideál, 2010; Hárún Yahya, V. Běhal, M. Giertel: *O evoluci, sborník příspěvků na téma vznik života*, Olomouc: MCM, 2010; Sang Hung Lee (ed.): *Od evoluční teorie k nové teorii stvoření, omyly darwinismu a protinávrh*, Praha: Ideál, 2013. Zvláštní zmínku si zasluhuje Hárún Yahya, který je příkladem islámského učence, jenž předkládá řadu argu-mentů proti darwinistické koncepci evoluce. Srov. Hárún Yahya: *Atlas of Creation*, I, Istanbul: Global Publishing, 2006, 15. vyd., 2008, 800 stran velkého formátu. V roce 2008 jsem jako profesor teologie knihu bez jakéhokoli vyžádání a zcela zdarma obdržel poštou v rámci muslimské ofenzivy proti evolucionismu. Jednoznačně ztotožnění darwinismu a ateismu se nachází v publikaci předkládající základy pravého islámského pojetí Boha: srov. Abu Ameenah Bilal Philips: *Základy Tauhidu. Islám-ský koncept Boha*, Praha: Muslimská obec v Praze, 2012, s. 31–32.

Nyní k výše zmíněným překladovým publikacím. Nechci tvrdit, že všechno v uvedených knihách je špatně, nicméně často platí, že již agresivita titulu působí výrazně polarizačním způsobem. Mno-zí bojovníci za všeobecné uznání takzvaného inteligentního plánu v USA i jejich příznivci v srdci Evropy by si měli důsledněji uvědomovat, že akce vyvolává reakci, totiž že konfrontační formou

Je tudíž zřejmé, že věrohodnost prezentace jistě stojí a padá s opodstatněností argumentace, ovšem ještě více závisí na právě nastíněné formě slušnosti, na této otevřenosti transcendenci ve formě názorové alterity. Přijmeme-li uvedené principy důsledně za své, pak může dojít k na první pohled paradoxní situaci, kdy teista a fundovaný teoretický ateista, kteří společně odmítají primitivní ideologizaci vlastního zastávaného stanoviska, budou mít k sobě mentálně navzájem mnohem blíže nežli k těm, kdo se sice hlásí ke stejnému světonázoru, leč chtějí ho prosazovat bez respektování výsostných pravidel hry, jež odlišují vědu od docela obyčejné demagogie a bohapusté ideologie.¹⁵

Z řečeného by tedy mělo vcelku jasně vyplynout, že tato kniha určitě programově nemíjí být nějakou ideologickou apologií apologetiky z minulých dob. Jde nám o hledání pravdy, což je podtrženo i v titulu celé monografie, protože jenom ta nás může vyvádět do prostoru opravdové svobody. Zároveň se ale nehodláme lacině a populisticky podřizovat právě panujícím názorovým klišé. Samy texty nám řeknou, jak to ve skutečnosti s reakcí katolické teologie na výzvy přírodních věd v inkriminovaném období bylo.

Právě nastíněná programová neideologičnost implikuje úsilí o dodržování nekompromisní hermeneutické kázně, což však rozhodně neznamená, že by člověk rezignoval na své vlastní přesvědčení. Ctít kolegu, jenž je názorovým protivníkem či soupeřem, ještě neznamená nepodstupovat s ním poctivé a nesmlouvavé argumentační zápolení.¹⁶ Nejde tu totiž pouze o vědomosti, nýbrž v posledním důsledku také a především o smysluplnost naší existence. V Bibli a následně také v teologii nejde primárně o poznávání světa, nýbrž jednoznačně o to, abychom dosahovali svého naplnění, o smysluplnost na-

prezentace svých stanovisek výrazně přilévají olej do ohně, a tak v posledním důsledku více či méně diskreditují křesťanskou víru a teologii. Pokud by tito lidé prezentovali své názory v souladu s požadavky vyjádřenými v 1P 3,15–16, tedy s pokorou a skromností, pokud by dokázali respektovat právo toho druhého na jiné přesvědčení, pokud by jasněji rozlišovali kompetenční pole přírodních věd, filosofie a teologie, pak by řada jimi předkládaných argumentů vyzněla mnohem přijatelněji.

Zároveň je ale třeba kritizovat i opačně orientované ideologické postoje, které vedou k sumárním odsudkům lidí zastávajících k darwinismu výrazně kritický postoj. Nositele jiného mínění je třeba respektovat a o jeho mysl usilovat pomocí slušné, vůči osobě uctivé argumentace, a nikoli ho apriorně označovat za méněcenného nevzdělance, ba dokonce za mentálně zpozdilé individuum.

15/ V dané souvislosti si dovoluji upozornit na to, že onu otevřenost dialogické transcendenci teolog nemůže hodnotit jinak nežli jako implicitní víru. Srov. C. V. Pospíšil: Čestně o víře a ateismu, *Perspektivy* 23 (2008), příloha KT 46 (2008), s. i. Určitě není náhodou, že poctivý teolog se na základě principu nevyhnutelné analogičnosti našeho vypovídání o Bohu nakonec bude hodnotit jako v určitém ohledu ateista otevřený transcendenci. Srov. např. W. Weischedel: *Il Dio dei Filosofi*, III, Genova: Il Nuovo Melangolo, 1996, s. 208 (orig. *Der Gott der Philosophen*, 1971–1972).

16/ Výmluvným příkladem nám mohou být v dané věci sportovci, kteří si na kolbišti rozhodně nic nedarují, jakmile ale opouštějí arénu, projevují si navzájem úctu a leckdy i kolegiální přátelost.

šeho života i počínání v tomto světě, tudíž – klasickou mluvou vyjádřeno – o spásu. Zralá víra odřikající se důsledně všech svých ideologických karikatur je v zásadě velmi optimistickou vizí světa a člověka, a proto je také s to člověku poskytovat a vnukat onu tolik potřebnou naději. Při představě, že bych se pokoušel obhajovat opačně laděný světový názor, si vůbec nedovedu představit, že bych do titulu takovéto monografie mohl jako drahokam do pomyslné královské koruny zasadit převzácný diamant jménem „naděje“. A tam, kde je naděje, je také smysluplnost a pravá lidská důstojnost. Je ale možné vydávat počet z vlastní naděje ve smysluplnost a důstojnost beznadějně nedůstojným, tedy ideologickým způsobem? Podle mého soudu by takové počínání bylo čímsi nesmyslným, protože by implikovalo vnitřní, vpravdě smrtelnou kontradikcí, neboť by nikdy nemohlo obstát před neúprosným soudem vlastního svědomí zaměřeného k osvobozující pravdě.

2. Dvě teologické inspirace implicitně se nacházející v moderní přírodovědě a vliv přírodovědy na teologii

Ještě předtím, než přistoupíme k podrobnějšímu představení konkrétních kroků, které chceme na následujících stranách podniknout, abychom dospěli k odpovědi na výše nastolené otázky, se zdá být svrchovaně vhodné vytknout v jistém slova smyslu před pomyslnou závorku dvě podle našeho soudu zásadní informace, které by mohly a měly modifikovat v současné době běžný pohled na poměr teologie k přírodním vědám.

Mnohým se zdá, že jde pouze o to, aby se teologie ze své strany vyrovnávala s přínosy přírodních věd, zatímco přírodní vědy se teologií zabývat vlastně nemusejí, protože tento obor lidského myšlení jim nikdy neměl co nabídnout. Dokonce i sami teologové si často dostatečně neuvědomují, že přírodní vědy ve skutečnosti biblickému zjevení a následně také v jistém slova smyslu inteligentní a kritické reflexi nad obsahem biblického poselství dluží dvě klíčové inspirace, které se nacházejí v jejich vlastních základech.

První inspirace je vskutku na dosah ruky každému člověku, který se nebojí zeptat, z jakého důvodu přírodovědci věří, že má smysl hledat v kosmu určité inteligibilní zákonitosti, které lze vyjadřovat také matematickým jazykem, jenž je hluboce zakódován ve fungování našeho rozumu, mozku a zároveň se jeví být velmi příhodným prostředkem k dešifrování inteligence, o níž tento kosmos vydává svědectví.¹⁷ Nevychází tato předběžná víra v odhalitelnost

17/ „Inteligibilita universa kupříkladu ukazuje na určitou Mysl, která je odpovědná jak za univesum, tak za naši mysl. Právě to je také důvod, proč jsme schopni dělat vědu a odhalovat překrásné

inteligibilních zákonitostí našeho světa z víry v inteligentního Stvořitele?¹⁸ Paradoxně by se dalo říci, že to byla biblická víra v jediného Prvopůvodce, který stojí za inteligentním uspořádáním – plánem,¹⁹ podle něhož tento svět funguje.²⁰ Díky tomu pak evropští myslitelé začali systematicky „listovat“ v knize stvoření a hledat v ní odraz Božích myšlenek. Nemylme se, přírodní vědy samotné nemají kompetenční vybavení ospravedlňovat nebo popírat

matematické struktury, jež se nacházejí pod jevy, jež můžeme pozorovat.“ John C. Lennox: *Fede e Scienza. La teoria del big bang e l'evoluzionismo darwiniano sono in contrasto con una visione religiosa della vita?*, Milano: Armenia, 2009, s. 258. Autor je profesorem matematiky na Oxfordu. Vede debatu s představiteli současného ateismu a je důsledným obhájcem inteligentního plánu jako gnoseologického základu, bez něhož není moderní evropská a americká věda vůbec myslitelná. Srov. např. také O. Pedersen: *Il libro della natura*, Milano: Jacabook, 1992, s. 23–26.

18/ „Domnívám se, že víra v možnost vědy, která se zrodila před vlastním rozvinutím moderní teorie vědy, by mohla být ne zcela uvědomělým důsledkem středověké teologie.“ Alfred Whitehead: *Science and Modern World*, London: Macmillan, 1925, s. 19.

19/ Používám-li v této monografii český výraz „inteligentní plán“, rozhodně tím nemíním popírat fakt evoluce a určitě se nejedná o pokus diktovat cokoli přírodním vědám, protože toto rozpoznávání inteligentního uspořádání světa se odehrává výlučně na poli filosofie a teologie. Podle mého osobního soudu by se mělo jasněji rozlišovat mezi inteligentním plánem a v určitém slova smyslu „inteligentním diktátem“, což by mohla být charakteristika postojů některých fundamentalisticky orientovaných skupin zejména v USA. Podrobněji se této otázce věnujeme v závěrečném bodu třetí kapitoly (srov. 3.6.3.6). Z určitého zorného úhlu viděno lze použití výrazu „inteligentní plán“ v této monografii vnímat také jako pokus o jeho kultivaci a deideologizaci v rámci českého myšlenkového prostředí.

Přírodovědci, kteří zcela oprávněně brání své vlastní kompetenční pole, by měli podle zlatého pravidla plně respektovat kompetenční pole jiných věd, protože požadovat od druhých to, co jim sám neposkytují, se jeví jako ne zcela mravné. Z uvedeného důvodu by jim vyložení neinvazivní používání výrazu „inteligentní uspořádání, plán“ na poli teologie či filosofie nemělo dělat těžkou hlavu.

Idea uspořádání světa podle určitého předem daného promyšleného řádu a možná také idea určitého cílového zaměření člověka a světa je záležitost mnohem, vskutku mnohem starší nežli problém sporu mezi vyznavači darwinismu na jedné straně a kreacionismu na straně druhé, který je patrný zejména v současných USA. Poukazy na stvořitelenskou moudrost se nacházejí nejenom na řadě míst Písma, ale také v dílech antických filosofů. Není snad kupříkladu Platónova nauka o pravzorech či ideách určitou formou vyjádření přesvědčení o inteligentním řádu a účelu našeho světa?

Pro ilustraci řečeného připomínám myšlenku významného českého filosofa T. G. Masaryka, jenž se sám definoval jako realista a platonik zároveň: „Účelnost světa, života, historického dějstva, našeho poznání i mravního úsilí mě vede k uznání stvořitele a ředitele všeho, osobní bytosti duchové a nekonečně dokonalé... Člověk, který by naprosto a do důsledků popíral řád ve světě a účelnost všeho, i svého vlastního života – prosím vás, jak by mohl být živ s takovou myšlenkou? ... Držím se teismu proto, že je ze všech možných hypotéz o podstatě a původu světa nejprostší.“ K. Čapek: *Hovory s T. G. M.*, Praha: Fragment, 2009, s. 188–189.

20/ „To, že universu vládne jediný Bůh a že není výsledkem umíněnosti mnoha božstev, z nichž každé spravuje vlastní sektor na základě svých vlastních zákonů, tedy právě tato monoteistická vize se zdá být historickým základem moderní vědy.“ Melvin Calvin: *Chemical Evolution*, Oxford: Clarendon Press, 1969, s. 258. Autor byl oceněn Nobelovou cenou za objevy v oblasti biochemie.

toto své vlastní myšlenkové východisko, protože ono leží na poli filosofie a teologie. Řekneme-li, že bez tohoto filosofického a teologického základu by moderní přírodověda nikdy nevznikla, pak to můžeme opřít o následující argumenty: Proč moderní přírodověda vznikla pouze v zemích, kde převládal biblický pohled na svět a jeho původ? Určitě není bez významu rovněž to, že v zásadě všichni přírodovědci zhruba do poloviny 19. století byli také absolventy určitého filosofického a teologického vzdělání.²¹ Není tedy náhodou, že takto orientovaní badatelé se spontánně pouštěli také do teologizujících reflexí ať už v teistickém, nebo následně také v ateistickém zabarvení.²² Je kupříkladu známo, že čínští učenci nebyli s to porozumět tomu, jaký smysl má hledat ve světě obecně platné inteligibilní zákonitosti, když jim to v 18. století jako samozřejmost předkládali křesťanští misionáři.²³

Z toho, co bylo právě řečeno, ovšem vyplývá, že odmítání inteligentního plánu vlastně znamená popírání základního filosofického a teologického předpokladu gnoseologické smysluplnosti přírodovědceva počínání. Je jasné, že přírodověda samotná, jak již bylo řečeno, nemá metodologickou kompetenci k tomu, aby se přímo vyslovovala k existenci či neexistenci inteligentního plánu, nicméně bez jeho předpokládání na základě údajů filosofie a teologie sama ztrácí půdu pod nohama. Skutečnost, že odmítání inteligentního plánu leží mimo kompetenční pole přírodovědy, souvisí velmi úzce s tím, že tato koncepce vychází výlučně z filosofických předpokladů materialistického a ateistického světového názoru. Opačně ovšem platí také to, že teistická koncepce vychází z teologického a filosofického rozvažování nad celkem skutečnosti, tedy opět mimo rámec kompetence přírodních věd. Na tom, co jsme právě konstatovali, nemění nic skutečnost, že jednu nebo

21/ „Galileo, Kepler, Pascal, Boyle, Newton, Faraday, Mendel, Kelvin, Maxwell byli teisté.“ Srov. John C. Lennox: *Fede e Scienza...*, s. 23. V českém prostředí se jako věřící projevoval každopádně J. E. Purkyně: Rozhled v oboru veškeré přírody, *Živa 1* (1853), s. 1–9; Člověk, přírody vládce a pán, *Živa 1* (1854), s. 1–11: „Bůh jest tvůrce přírody i v ní člověka, obou to výtvoří svrchovaného rozumu, aniž tedy rozum může, jak se v člověku jeví, v odporu býti s rozumem v povšechné přírodě“ (s. 1). „Střežiz se však lidstvo! Překračeti meze Bohem tobě stanovené...; nechtěj sahati do něho jinými mocmi, nežli tobě vlastními, anebo vypůjčenými od přírody té pozemské, Bohem tobě svěřené. Zhroziz se každého navrácení, ano i zblížení se k starému pohanství. Věz, že šilenost tvá i celých pokolení byla by následkem takové drzosti“ (s. 11). Jak uvidíme níže, zřetelnou inklinaci k teismu určitě projevovali v pozdější době kupříkladu také další vědci jako L. Čelakovský nebo F. Mareš.

22/ Teoretický ateismus totiž není nic jiného než jednostranná negativní teologie, a právě proto také na kvalitě bytostné „teologické“ argumentace závisí rovněž kvalita příslušného teoretického ateismu.

23/ Srov. Joseph Needham: *The Great Titration: Science in East and West*, London: Allen & Unwin, 1969, s. 185.

druhou víru²⁴ či filosofii hlásají a prosazují někteří přírodovědci. Zdaleka ne všechny výroky přírodovědců patří do přírodních věd.

Myšlím, že již na tomto základě lze vyslovit souhlas s následujícím tvrzením významného oxfordského profesora matematiky:

Zdá se, že musíme vyloučit dva extrémní postoje. První tkví v tom, že poměr mezi vědou a náboženstvím se vnímá výlučně jako konflikt. Druhý tkví v tom, že věda je nahlížena jako neutrální z hlediska filosofie a teologie.²⁵

Ano, mezi vírou, potažmo teologií a přírodovědou nepanuje pouze konflikt, není zde ani podrázenost nebo nadřazenost jednoho z oborů systematického a metodického myšlení vzhledem k druhému. Dokonce lze předběžně říci, že mezi teologií a přírodovědou jako přírodovědou ani k žádnému konfliktu docházet nemůže, neboť kompetenční pole obou oborů myšlení se nepřekrývají. Spor nastává jen na rovině filosofických a teologických předpokladů přírodovědy jako takové.

Inteligentní Stvořitel, který je prazákladem přesvědčení přírodovědců ohledně smysluplnosti hledání přírodních zákonů, neznamená ovšem pouze závislosti přírodovědy na filosofii a teologii, nýbrž nevyhnutelně také to, že teologie musí brát velmi vážně faktické objevy přírodovědců. To s sebou nese vážnou otázku proměny přístupu k interpretaci prvních kapitol knihy Genesis, k níž v posledních čtyřech staletích nemohlo nedojít v souvislosti s proměnami obrazu světa, jak jej před novověkou a následně postmoderní lidskou myslí nastínily přírodní vědy. Navíc by mělo platit, že výpovědi teologie a filosofie o Bohu budou brát v potaz mimo jiné také přínosy přírodních věd, takže kupříkladu Einsteinova teorie relativity, která výrazně posouvá naše

24/ Z metodologického hlediska je světonázorové zaměření vždy věcí osobního rozhodnutí, tudíž záležitostí určité víry. Jestliže teista věří, a tato víra může být teologicky vzato přirozená i nadpřirozená, že svět má smysl a že na základě inteligentního plánu je oprávněné hledat v přírodě inteligibilní zákonitosti, pak vyznavač ateistické orientace opět jen a jen věří, tato víra ovšem může být teologicky vzato pouze přirozená, v opak toho, co bylo právě konstatováno. V dané souvislosti však pro mne zůstává jen těžko pochopitelným otazníkem, proč popírači inteligentního plánu ještě dále hledají v kosmu uspořádanost uchopitelnou lidským intelektem. Přírodovědci, kteří se domnívají, že filosofické a teologické rozvažování je čistě subjektivistickou hrou slov, podléhají velkému omylu. Přinejmenším na základě zásad logických souvislostí zde platí poměrně přísná pravidla hry, a proto jsou kvalitní filosofická a teologická tvrzení minimálně intersubjektivně verifikovatelná, případně falzifikovatelná. S tím pak souvisí, že tato tvrzení mají v daném kontextu výraznou etickou valenci, a proto apelují na naši lidskou odpovědnost, tedy v posledním důsledku na naši lidskou důstojnost, která je úzce spjata se smysluplností a nadějí.

25/ John C. Lennox: *Fede e Scienza...*, s. 46.

chápání času, hmoty, energie a prostoru, se nevyhnutelně projeví jako určitý příspěvek v našem pojmání Boží duchovosti, věčnosti a všudypřítomnosti.²⁶

Druhá velmi výrazná inspirace, která pochází z biblického způsobu myšlení, zcela evidentně představuje základ evolučního myšlení v oblasti biologie a svým způsobem také paleoantropologie. Jedná se o dnes poměrně dobře známou skutečnost, která tkví v originalitě biblické koncepce vnímání průběhu dějin a toku času. Zatímco v okolních dobových kulturách evidentně dominovalo cyklické vnímání času, které vyplývalo z neustálého opakování sledu přírodních dějů z oblasti zemědělství a pastevectví, v Bibli se projevuje schéma Božího zaslíbení, které nachází své naplnění ve vnitrosvětské a následně také eschatologické budoucnosti, takže se hovoří o lineárním vnímání času a dějin, které mají své směřování a které jsou tak říkajíc bez návratu.²⁷ Opět si položme velmi prostou otázku: Proč se evoluční teorie rozvoje života a vzniku živočišných a rostlinných druhů začala objevovat výlučně v zemích, jejichž kultura a následně také vnímání dějin bylo tak silně ovlivněno Biblií? Je vůbec myslitelné, aby evoluční koncepce v oblasti biologie spatřila světlo světa bez právě naznačeného biblického myšlenkového pozadí?²⁸

I zde ale opět platí inverzní vliv evolucionismu na teologii samotnou. Analogicky s tím, jak se obnovená koncepce dějin a filosofie dějin – časovosti – zpětně odráží v teologii, která díky těmto inspiracím odhaluje to, že biblické pojetí staví výrazně na dějinnosti a dějinách spásy, také evoluční koncepce života přivádí teologii k tomu, aby v hlubinách Božího slova odhalovala skryté kořeny své vlastní identity. Řečeno jinak, profánní vědy tak teologii připomínaly a připomínají to, co by si ona sama měla uvědomovat mnohem dříve.

26/ Srov. C. V. Pospíšil: *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*, 2. vyd., Kostelní Vydří – Praha: Karmelitánské nakladatelství – Krystal OP, 2010, s. 427–465.

27/ Srov. G. von Rad: *Teologia dell'Antico Testamento*, II, *Teologia delle tradizioni profetiche d'Israele*, Brescia: Paideia editrice, 1974, kap. 7.1–7.3, s. 124–146.

28/ Na otázku, proč se evoluční myšlení objevilo tak pozdě, když určité náběhy tímto směrem jsou doložitelné již u filosofů antického Řecka, je nám nabídnuta následující odpověď: „Obecně vzato, svět podle feckých myslitelů prochází časově omezeným cyklem, opakujícím se v nekonečnu... S časově omezeným kosmickým cyklem, během něhož vzniká a zaniká svět, podle všeho souvisí i stabilita druhů.“ V. Hladký, R. Kočandrlé, Z. Kratochvíl: *Evoluce před Darwinem. Nejstarší vývojová stádia evoluční nauky*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, s. 152; srov. s. 151–155. Autoři této monografie zmiňují také lineární koncepci času v Bibli. Domnívají se, že její evoluční potencialita tkví pouze v dostatečné délce, pročež vzniká časový prostor pro evoluci. To ale není dostatečně přesvědčivá argumentace, neboť z dějin filosofie a náboženského myšlení víme, že i sám kosmický cyklus může být enormně dlouhý. Linearita biblického času ovšem není přímka bez vektoru, protože je zde určitý nárůst, rozvoj, zrání, směřování, a právě tato „evoluční“ náplň času prožívaného věřícím v Hospodina je – dle mého osobního soudu – implicitním prazákladem pozdějšího evolučního myšlení v oblasti biologie a následně také antropologie.

Jak jsme již konstatovali, není sporu, že nové objevy v oblasti přírodních věd představovaly zásadní impulsy k tomu, aby teologové nově promýšleli hermeneutické přístupy k interpretaci sdělení Písma. Průběh tohoto procesu určitě souvisí s tematikou naší knihy. Budeme se tedy zabývat tím, jak probíhal v českém prostředí zejména v druhé polovině 19. století, kdy byla daná otázka výrazně na pořadu dne.

Na závěr tohoto bodu lze konstatovat, že ideální poměr mezi přírodními vědami a teologií vykazuje charakteristiky, jež bychom mohli popisovat pomocí paradigmatu hermeneutického kruhu, čímž jsou vyloučeny jakékoli ambice směřující k tomu, že by se jedna nebo druhá strana považovala za nadřazenou té druhé (*ancillaritas*).

3. Pokus o rozplétání gordického uzlu

Když tedy známe základní východiska, vymezili jsme jádro problému poměru mezi teologií na jedné straně a přírodními vědami na straně druhé, poukázali jsme na ne právě jednoduchou hermeneutickou situaci, do níž vstupuje vcelku pochopitelně třetí a velmi významný hráč, jímž je materialistický-imanentistický světový názor, poukázali jsme na výrazný existenciální moment přítomný v celém tomto věkovitém sporu, můžeme se nyní pokusit o vyjasnění dalších klíčových otázek, které lze formulovat následovně: Do jaké teologické disciplíny tato práce přednostně patří? Jak budeme konkrétně postupovat? Komu je tato kniha určena?

Odpověď na první z právě nastolených otázek se zdá být na první pohled snadná. Tematicky a metodologicky patří tato monografie primárně do rámce teologické disciplíny, která se dnes nazývá fundamentální teologie, jejímž přednostním úkolem je poskytovat z vědeckého a hermeneutického hlediska korektní ospravedlnění věrohodnosti křesťanské zvěsti. Problém ale tkívá v tom, že v rozvržení základních tematických okruhů dnešní fundamentální teologie se pojednání o poměru mezi přírodními vědami a teologií nenachází. V dřívějších dobách se fundamentální teologie pojímala jako apologetika – obrana víry – a právě sem patřila také problematika poměru teologie k přírodním vědám. Otázkou je, zda dnešní akademická fundamentální teologie v dané záležitosti poněkud nevyklízí pole a zda by v poskytování důvodů věrohodnosti křesťanského poselství čili ve vydávání počtu z vlastní naděje a v usilování o ospravedlnování lidské důstojnosti neměla být poněkud odvážnější, což pochopitelně neznamená rezignaci na principy hermeneutické korektnosti a etiky.

Zároveň je ale třeba říci, že tato práce patří do oblasti dějin teologie, přesněji specifikováno do dějin české apologetiky a fundamentální teologie. V dějinách teologie jde primárně o dějiny myšlenkových forem obdobně, jako je tomu například v oblasti dějin filosofie. Informace obecně historického rázu a prosopologické údaje o autorech mají proto v této monografii výrazně pomocný a pouze dokreslující ráz, určitě tedy nepředstavují primární předmět našeho zájmu. Pokud se jedná o vymezení pojmu „česká katolická teologie“, pak jsme již dříve na jiném místě řekli, že základním kritériem pro období 1800 a dále, tedy zhruba od dob prvních projevů nového českého národního vědomí, podle něhož určitého autora, jenž pojednává o teologických problémech, začleňujeme do rámce dějin české teologie, je to, že se hlásí k českému národu a alespoň některé ze svých publikací vydal v češtině. V takovémto případě patří do rámce české katolické teologie pochopitelně také cizojazyčná tvorba dotyčného autora. Překladová teologická nebo pro teologii výrazně relevantní literatura představuje kvůli svému vlivu na české prostředí v dané době blízký, ba nejbližší kontext nebo tematický kontext dějin české teologie. Così obdobného platí také o slovensky psaných příspěvcích v českých odborných periodikách.²⁹

Skutečnost, že v této monografii pracujeme s texty, které pocházejí také z nám dnes již poměrně vzdálené minulosti, s sebou nese problém dobové ortografie a stylistiky. Jelikož povětšinou nejdemé výrazně před rok 1850, zdálo se nám vhodné zachovat v přímých citacích dotyčných textů jejich autentickou dobovou gramatickou podobu, i když se někdy výrazně liší od onoho úzu, jehož se držíme v našem vlastním textu. Ke korekturám jsme přistoupili jen v případě evidentních tiskových chyb. Čtenář by se proto neměl divit, že naše vlastní ortografie zejména v oblasti psaní počátečních velkých písmen se leckdy výrazně liší od pravopisu, který je obsažen v níže uvedených přímých citacích.

Dále upozorňujeme na to, že při prvním výskytu jména autorů, jejichž díla představují z historického hlediska primární (česká teologie) či sekundární (světová teologie, dějiny přírodních věd) předmět našeho zájmu, uvádíme, nakolik jsou pro nás tyto údaje dosažitelné, v plném znění. Prosopologická stránka našeho bádání určitě není primární záležitostí, nicméně není také něčím zcela opomenutíhodným. U autorů současných monografií a studií se spokojujeme s obvyklým způsobem odkazu na křestní jméno pouze iniciálou či iniciálami.

29/ Srov. C. V. Pospišil: *Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010*, Brno: L. Marek, 2011, s. 3–12.

Mezi historickým a systematickoteologickým zacílením našeho snažení vcelku pochopitelně vyvstává určité napětí.³⁰ Historické zaměření se týká zmapování pole z hlediska bibliografie, podružně také z hlediska základních údajů o příslušných autorech, z hlediska interpretace jejich výkonů, z hlediska porozumění jejich výpovědím v širších kontextech dobové světové i české přírodovědy a z hlediska reakcí tehdejší světové teologie i výroků magisteria katolické církve. Systematickoteologický moment ovšem znamená, že naším zájmem nejsou pouze vědomosti historického rázu. Zjištěné skutečnosti nám totiž mají na systematickoteologické rovině sloužit k tomu, abychom dnes dokázali jasněji vymezovat problém poměru našeho stále se prohlubujícího porozumění základním pravdám víry ve světle nových i starších přínosů přírodních věd. Z čistě hermeneutické roviny tedy nelze vcelku spontánně nepřecházet na rovinu našeho vlastního hledání odpovědí na otázky, které jsou v dílech našich předchůdců nastolovány jako určité výzvy a provokace k dalšímu bádání a promýšlení. Nepsali snad naši předchůdci svá díla právě proto, aby podněcovala další hledání a dialog? Nevést s nimi tedy tento virtuální rozhovor na věčné rovině by znamenalo nerespektovat to, s jakým záměrem byly tyto publikace sepsány, což by bylo evidentní opomíjení principů odpovědné hermeneutiky. Analyzované příspěvky určitě nejsou jen mrtvými exponáty v pomyslném muzeu teologických prací, protože ambicí jejich autorů bylo a je napříč mnoha desetiletími promlouvat i k nám. Je tomu opět podobně jako v oblasti dějin filosofie, kde je také historický moment zaměřen k přítomnému uchopování a reflektování v zásadě věčných otázek lidské existence a bytí obecně. Pokud by chyběl tento moment naší vlastní reflexe a naší vlastní konfrontace s danými otázkami, pak by hrozilo, že tato monografie bude postrádat životnost, v důsledku čehož by pak nemohla vydávat skutečně počet z naší vlastní naděje ani z přesvědčení o důstojnosti každé lidské bytosti. Odlišit pokud možno co nejzřetelněji tyto dvě právě nastíněné roviny ovšem určitě není z metodologického hlediska právě nejsnazší úloha, neboť obě roviny se prolínají obdobně, jako se prostupují dva hlasy v jednom dialogu. Pro usnadnění čtenářovy orientace rozlišujeme v následujícím textu přechod z roviny historické a interpretační na rovinu systematickoteologic-

30/ Pozornému čtenáři jistě neušlo, že tyto dvě základní polohy naší práce nacházejí výraz také v titulu a podtitulu. Zatímco titul *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost* ukazuje spíše na systematickoteologický moment, pochopitelně včetně onoho přírodovědeckého, který je v určitém ohledu pojítkem mezi námi a našimi předchůdci, pak podtitul *Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu* vcelku evidentně odkazuje na historický rozměr tohoto díla.

kého zájmu a opačně začátkem nového odstavce. V některých případech na tuto změnu perspektivy výslovně upozorníme.

Jak jsme již naznačili, problém se výrazně komplikuje, když si uvědomíme nutné kontexty, jichž se musíme dotknout v naší snaze o co nejadekvátnější porozumění výkonům českých katolických teologů v dané oblasti. Nezbyvá tedy nic jiného než se zabývat také dějinami přírodních věd na rovině světové i národní; dějinami světové katolické teologie; dějinami postojů katolického univerzálního magisteria. Do toho všeho vstupuje nevyhnutelně problematika filosofie obecně³¹ a specifickým způsobem filosofie vědy, hermeneutiky, metody vlastní teologické reflexi. Níže uvidíme, že by zde bylo třeba studovat výpovědi dobových autorů i z hlediska tehdy platného trestního a následně tiskového zákona.

Není třeba příliš obšírně vysvětlovat, že dějiny přírodních věd se nám ve skutečnosti nevyhnutelně rozvětvují do tří klíčových sfér, totiž do dějin astronomie, astrofyziky, geogonie a geologie v prvním případě, do dějin biologie obecně v souvislosti s problematikou evolučního způsobu vysvětlování vzniku a zániku jednotlivých rostlinných a živočišných druhů v druhém případě, konečně do dějin paleoantropologie a paleogenetiky, když jde o stěžejní problematiku vzniku-stvoření člověka ve třetím případě. Zmíněné rozvětvení je dáno nejen odlišnými vědeckými kompetencemi těch, kdo jsou partnery dialogu s teologií, ale také tím, že s každou ze zmíněných problematik se teologie vyrovnávala odlišným způsobem. Proto je v zásadě nutné rozčlenit tuto monografii do tří příslušných kapitol, které odpovídají logice věci samotné i tomu, jak tuto logiku vnímali naši předchůdci.³² Již na tomto místě předznamenáváme, že první dvě tematiky nepředstavovaly ani zdaleka tak ožehavý problém jako otázka vzniku-stvoření člověka. Právě třetí kapitola je také nejspletitější a nejrozsáhlejší. V jistém slova smyslu lze říci, že první dvě

31/ Projevujeme-li respekt ke kompetenčnímu poli přírodních věd, musíme projevovat respekt rovněž ke kompetenčnímu poli filosofie, i když v rámci teologického myšlení a historického bádání prostě nemůžeme nefilosofovat. K problematice evoluce mají tedy co říci nejen přírodovědci, ze svého hlediska také teologové, ale pochopitelně rovněž specialisté v oboru filosofie – srov. např. T. Hříbek, V. Havlík (ed.): *Z evolučního hlediska. Pojem evoluce v současné filosofii*, Praha: Filosofía, 2011.

32/ Určitě není náhodou, že špičkové apologetické dílo z osmdesátých, potažmo devadesátých let 19. století má čtyři části, které dokonale odpovídají právě nastiněnému rozčlenění: Srov. F. Duilhé de Saint-Projet: *Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních*, Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a Nakl. V. Kotrba, 1897 (1. vydání ve francouzštině je z roku 1885): 1. část pojednává o metodě a zejména o různých přístupech k interpretaci prvních kapitol Genesis (srov. s. 1–89); 2. část je věnována kosmologii, kosmogonii a geogonii (s. 90–138); 3. část se zabývá vznikem a vývojem života (s. 139–238); 4. část seznamuje čtenáře s problematikou vzniku člověka a jeho cílového zaměření (s. 239–372).

kapitoly vlastně směřují k oné třetí a představují jakousi předeheru pravého dramatu.

Mělo by být evidentní, že tuto změň kompetencí nemůže jednotlivý badatel zvládat v každém ohledu na špičkové úrovni. Jenomže bez zkoumání daných kontextů, bez pokusu o rozplétání právě popsaného metodologického gordického uzlu nelze dost dobře porozumět tomu, co nacházíme v dílech českých katolických teologů. Když si uvědomíme všechny právě zmíněné obtíže, vcelku zřetelně před námi vyvstane otázka, zda by nebylo na místě zavést novou a zcela oprávněnou specializaci, která by nesla název „přírodní vědy a teologie“.³³ Zároveň je jasné, že když jako autor tohoto spisu vstupuji do takto pluridimenzionálního prostoru, vystavuji se četným nebezpečím a kritikám. V první řadě je proto nutno vyslovit omluvu příslušným specialistům, že si dovoluji narušovat jejich výsostný prostor, činím tak však v dobré víře a s poctivým záměrem. Každopádně budu potěšen, když mi budou tito specialisté napříště ochotni v mém snažení podat pomocnou ruku, a přispějí tak k co nejspravedlivějšímu vyhodnocování dané problematiky. Z uvedených důvodů si jasně uvědomuji, že tato monografie je i z tohoto hlediska metodologických kompetencí opravdu pouze prvním, či spíše již druhým krokem na dlouhé cestě, která se před námi otvírá.

Hovoříme-li nyní o potřebě další kooperace, je příhodné na tomto místě upozornit na spolupráci, která již existuje. Mou milou povinností je vyslovit poděkování v první řadě CMTF UP v Olomouci, bez jejíž ekonomické podpory by tato publikace vznikala jen s velkými obtížemi. Má hluboká vděčnost míří také ke kolegům E. Krumpolcovi, P. Černuškovi a T. Machulovi, kteří text přečetli a napomohli k jeho výraznému formálnímu zkvalitnění a vstoupili také do recenzního řízení. Specifickým způsobem se na vzniku této monografie podílel kolega J. Vogel, který mne vlastně přivedl na myšlenku vstoupit na toto badatelské pole. Za důležité impulsy z oblasti dějin přírodních věd děkuji kolegovi J. Humplíkovi z Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého. Za některé inspirace z oblasti obecné historie děkuji prof. J. B. Láškovi. Nikoli v poslední řadě bych rád projevil vděk představitelům

33/ Po zkušenosti s psaním této knihy plně souhlasím s následujícím míněním: „Je třeba nemalého kulturního a vědeckého rozhledu, je totiž nutné, aby se dotýčný orientoval v přírodovědných disciplínách a také aby se vyznal v základních teologických tematikách, rovněž je třeba umět používat základní nástroj, v němž se obě tematiky setkávají, jímž jsou vymoženosti filosofie.“ L. Galleni: *Il rapporto scienza-fede secondo il modello di Pierre Teilhard de Chardin...*, s. 15. Autor následně navrhuje ustavení nové disciplíny: „*scienza-e-teologia*“, tedy „věda a teologie“. Jakmile ale odmítáme zužovat pojem „věda“ na vědy přírodní, pak je třeba název nové disciplíny vymezit následovně: „přírodověda a teologie“.

a pracovníkům nakladatelství Karolinum, bez jejichž pomoci by dílo rozhodně nenabylo utěšeného finálního tvaru, pokud by vůbec spatřilo světlo světa. Rozhodně se nezdá být nadbytečným poděkovat i všem, kdo projevíli zájem o první monografii z počátku roku 2014, kteří si dílo opatřili a se zájmem z něho vytěžili nové pohledy na spletitou problematiku historie poměru mezi teologií a přírodními vědami. Výčet těch, kdo mi v mém snažení podali pomocnou ruku, by mohl být pochopitelně mnohem delší. Vzhledem k tomu, že takováto monografie nikdy nemůže vzniknout jako dílo výlučně jediné osoby, používáme v textu povětšinou první osobu množného čísla. Pouze tam, kde se jedná o výrazně osobní názory autora této knihy, je daná skutečnost naznačena vypořádáním v první osobě jednotného čísla.

Komu je tedy tato monografie určena? Určitě v první řadě teologům, z nichž mnozí by podle mého soudu měli své předporozumění v dané věci nejen hlouběji reflektovat, ale rovněž poctivěji opřít o fakta. Teprve pak budou s to čelit výzvám fundamentalismu jak ze strany fanatiků doslovné lektury prvních kapitol knihy Genesis, tak analogickým fundamentalistům, kteří nemají ani stín pochybnosti o neexistenci Stvořitele a o nesmyslnosti a zavrženíhodnosti oboru jménem teologie. Autor bude pochopitelně velmi potěšen, když knihu otevřou i další zájemci o danou problematiku, tedy primárně odborníci na oblast dějin vědy, filosofie vědy, astronomové, astrofyzikové, biologové a paleoantropologové. Asi jim nebude jasné všechno, co se týká ne právě snadné metody aplikované v současné teologii, za což se omlouvám, ale zároveň by mělo být každému zřejmé, že na tomto místě nelze vysvětlovat úplně vše. Snad četba následujících stránek vzácným kolegyním a kolegům napomůže k hlubšímu porozumění této spletité záležitosti a přispěje k odbourání různých reziduálních předsudků vůči snažení teologů. Pokud čtenáři dospějí k závěru, že teologové a přírodovědci nejsou nepřátelé, ba dokonce že teologové nejsou a nechtějí být nepřáteli ani poctivých zastánců teoretického ateismu, ale že jediným naším společným nepřítelem je falešná a krátkozraká ideologizace a fundamentalizace daných problémů a otázek, pak tato kniha splnila své poslání.

1. ČESKÁ KATOLICKÁ TEOLOGIE A ASTRONOMIE V OBDOBÍ 1850–1926 A DÁLE

Chceme-li rozkrýt, jakým způsobem reagovala česká katolická teologie na nové podněty přírodních věd v druhé polovině 19. a v první polovině 20. století, pak není sporu, že sem zcela plnoprávně spadá také oblast astronomie a zejména kosmogonie. Je-li přednostním polem našeho zájmu to, jak se česká katolická teologie v inkriminovaném období stavěla k problematice vzniku-stvoření člověka, pak podněty ze strany kosmologie, kosmogonie a astronomie můžeme vnímat jako určitou předehru právě nastíněné nejzákladnější problematiky. Mělo by totiž být v zásadě samozřejmé, že bez vzniku našeho vesmíru bychom jen obtížně mohli hovořit o zrodu člověka. Navíc problematika přístupu k interpretaci prvních kapitol knihy Genesis v oblasti kosmogonie bude ze strany teologů vykazovat velmi obdobné charakteristiky jako v případě otázky vzniku a rozvoje života na zemi a konečně v otázce vzniku-stvoření člověka, protože otázky stvoření kosmu, života a člověka je z hlediska biblické zprávy o stvoření sice možno odlišit, ale nikoli oddělit. Čtenář by proto měl pochopit, že v této kapitole se budeme v souvislosti s problematikou astronomie věnovat také problematice výkladu biblického hexaemeronu, s čímž pak bude souviset rovněž otázka geologického a prehistorického datování. Formálně s toutéž otázkou se setkáme rovněž ve třetí kapitole, věnované přímo problematice vzniku-stvoření člověka.

Vzhledem k tomu, že vlastní pole našeho zájmu v této kapitole představuje pouze určité dějství mnohem staršího a rozsáhlejšího dramatu, zdá se být svrchovaně vhodné před vlastní prezentací kritické analýzy vybraných spisů z oboru české teologie daného období zařadit na začátek této první partie předkládané monografie úvodní bod, v němž se pokusíme náš výzkum zasadit do širšího dějinného a myšlenkového kontextu.

Ve druhém bodu pak představíme reakce českých katolických teologů na přínosy dobové astronomie a astrofyziky. Předběžně můžeme konstatovat, že zde v zásadě nenarážíme na žádné napětí mezi teologií a astronomií ve

vlastním slova smyslu, a proto není nutno, abychom se zevrubněji zabývali publikacemi dobových astronomů jak na světové, tak na naší české národní úrovni. Právě vyjádřenou tezi je však záhodno velmi dobře doložit, a proto představovaný soubor textů bude relativně rozsáhlý. Výchozí termín je dán tím, že právě v druhé polovině 19. století docházelo k poměrně vyhoceným polemikám mezi zastánci víry a jejími odpůrci, přičemž důvodem se zdály být nové impulsy přicházející ze světa přírodních věd. Určitým problémem je vymezení termínu „*ad quem*“. Poslední opravdu významná teologická studie věnovaná problematice vědecké astrofyziky byla v českém prostředí publikována na pokračování v letech 1922–1926, a proto právě v tomto roce se náš přehled publikací českých katolických teologů uzavře, v následujících letech, tedy minimálně v období 1927–1950, jsme v dané tematické oblasti neshledali žádnou podnětější nebo polemičtější teologickou publikaci.

1.1 Nástin základních linií širšího dějinného a myšlenkového kontextu děl českých teologů v oblasti moderní kosmogonie a astronomie

Otevřeme-li odborné publikace zaměřené na problematiku dějin české vědy nebo na dějiny vědy ve vztahu k naší zemi, určitě nás nepřekvapí, že se zde poměrně hojně hovoří o Mikuláši Koperníkovi,³⁴ jenž se osmělil vyslovit hypotézu heliocentrického uspořádání systému Slunce a planet v nejbližším okolí naší Země, a zejména o Galileovi, s jehož jménem je v mnohém spjata takzvaná vědecká revoluce 17. století.³⁵ V obecném povědomí shledáváme přesvědčení, že katolická církev se stavěla k nové experimentální vědě kriticky a odmítavě,³⁶ nicméně i v ideologicky zbarvené publikaci z počátku šedesátých let dvacátého století se konstatuje, že v 17. století se vyskytovala zejména ve Francii a v Německu řada jezuitů-přírodovědců, kteří sehráli v dějinách evropské vědy významnou roli.³⁷ Navíc je třeba velmi důrazně podtrhnout, že heliocentrický systém se ani mezi tehdy špičkovými astronomy neprosadil ihned poté, co se seznámili s Koperníkovým dílem, případně s Galileiovým případem. Tato zcela zásadní změna obrazu světa a násled-

34/ Srov. např. Z. Horský: *Koperník a české země. Soubor studií o renesanční kosmologii a nové vědě*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011.

35/ Srov. *ibid.*, s. 390.

36/ Srov. L. Nový (ed.): *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století*, Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 58.

37/ Srov. *ibid.*, s. 59.

ně životního pocitu i hodnocení biblických textů se odvíjela podle scénáře vědecké revoluce, jejíž přijetí obcí astronomů a nakonec všemi učenci bylo spíše evolucí.

Právě uvedené informace obecného rázu ukazují na to, co by měl soudný badatel, který odloží ideologické brýle, v zásadě očekávat, totiž že názorová scéna nejen na poli přírodovědy samotné, nýbrž pochopitelně také na poli teologie a filosofie bude značně různorodá a mnohovrstevná, pročež zobecnující soudy o postoji teologie a církve na jedné straně, případně o postoji přírodovědy na straně druhé, by neměly již na první pohled vzbuzovat přílišnou důvěru.

Vraťme se ale od hermeneutických pravidel na pole dějin. Následující historický údaj určitě není pro dnešního českého teologa nikterak potěšitelný:

Jak jsme už podotkli, přednášelo se hvězdářství na univerzitě Pražské v 17. věku dle soustavy Ptolemaovy nebo vylepšené Tychonovy, ano ještě v první polovici 18. věku nebylo to jinak. Teprv když se měl stát Josef Stepling (naroz. 29. července 1716 v Řezně z matky Česky, která jej po otcově smrti do Prahy přivezla), jesuita od roku 1747, muž vskutku ve hvězdářství pokročilý, profesorem filosofie a hvězdářství na téže univerzitě, zdráhal se přednáseti dle staré filosofie Aristotelovy...³⁸

Autor tohoto příspěvku určitě nebyl teologem, a proto jeho stať sice nepatří mezi prameny, v nichž se zračí postoj české katolické teologie k výzvám dobové přírodovědy, je pro nás nicméně určitě i dnes velmi zajímavým zdrojem informací ohledně kontextu, v němž se česká katolická teologie v dané době pohybovala. J. Smolík pochopitelně zmiňuje jména: Mikuláš Koperník,³⁹ Tycho Brahe,⁴⁰

38/ J. Smolík: Dějepis hvězdářství se zvláštním zřetelem na hvězdáře v Čechách, *Živa* 4 (1862), s. 305.
39/ Narodil se dne 19. 2. 1473 v Toruni a zemřel dne 24. 5. 1543 ve Fromborku.

40/ Někdy se uvádí jeho jméno ve formě: Tyge Ottessen Brahe, případně Tycho (de) Brahe. Narodil se dne 14. 12. 1546 v dánském Knudstrupu, zemřel dne 24. 10. 1601 v Praze, kam ho císař Rudolf II. pozval na radu Tadeáše z Hájku. Existuje spor o to, zda se v jeho jménu má uvádět přídomek „de“, protože v Dánsku té doby šlechticové takové označení nepoužívali. Srov. P. Hadrava, A. Hadravová: Jak se Tycho Brahe jmenoval?, *Vesmír* 12 (1995), s. 709. Zároveň je pochopitelné, že ve středoevropském prostředí, kde se šlechticové od ostatních odlišovali právě oním přídomkem „de“, mnozí začali takto jeho jméno spontánně psát. Velmi zajímavý je jeho obraz naší soustavy, kde Slunce a Měsíc kroužily kolem Země, ostatní planety však obíhaly kolem Slunce. Lze tedy říci, že Tycho byl specifickým představitelem geocentrického obrazu našeho blízkého kosmu. Byl jedinečným pozorovatelem, byť ještě nepoužíval dalekohledu. V roce 1572 pozoroval výbuch Supernovy (SN1572) v souhvězdí Kasiopeji. Na pozorováních staršího dánského kolegy stavěl Johannes Kepler. Pokud jde o Tychonovu smrt, kolem níž donedávna panovalo nemálo dohadů, je třeba konstatovat, že výzkumy ostatků velkého astronoma a astrologa v roce 2010 definitivně vyvrátily podezření z otravy. Jako nejpravděpodobnější příčina jeho skonu se jeví selhání ledvin.

Johann Kepler,⁴¹ k našemu překvapení však není uváděn Galileo.⁴² Měl by být jistě zmíněn také význačný český astronom rudolfínské epochy, dvorní lékař Rudolfa II., Tadeáš Hájek z Hájku (1525–1600).⁴³

Na tomto místě je povinností připomenout rovněž velkého českého a světového myslitele J. A. Komenského (1592–1670) a jeho pansofii, v níž se zabýval také vznikem světa a jeho uspořádáním.

V první řadě se sluší podtrhnout velkou otevřenost přínosům přírodních věd, kterou tento osvícený filosof, pedagog a teolog projevował.⁴⁴ Zároveň se

41/ Johannes Kepler se narodil dne 27. 12. 1571 ve Weil der Stadt a zemřel dne 15. 11. 1630 v Řezně. „Kepler přinesl do Čech zcela nové myšlení. Není jenom astronomem, fysikem a matematikem, ale také filosofem a theologem. Jeho oblíbeným spisovatelem je Platon.“ E. Winter: *Tisíc let duchovního zápasu*, Praha: Ladislav Kuncíř, 1940, s. 178. Kepler byl v úzkém kontaktu s významným filosofem a teologem své doby, který působil v Praze, kapucínem Valeriánem Magni. Pokud se jedná o poslední jmenovaného teologického a filosofického soupeře tehdy v Praze dominantních jezuitů, srov. S. Sousedík: *Valerián Magni 1586–1661, kapitola z kulturních dějin Čech*, Praha: Vyšehrad, 1983. Kepler se již jako student teologie seznámil s Koperníkovým dílem a přijal za svůj heliocentrický systém, o čemž svědčí také tři jeho zákony o oběhu planet kolem Slunce, z nichž dva zpracoval v době svého pobytu v Praze (1600–1612), kde nejprve zastával místo asistenta u Tycho Brahe a posléze mu připadl post císařského astronoma a astrologa. Podle dostupných informací měl za svého života vypracovat více než 800 horoskopů. Srov. Z. Horský: *Kepler v Praze*, Praha: Mladá fronta, 1980.

V souvislosti s předmětem našeho zájmu se sluší ještě připomenout Keplerova žáka, jímž byl německy mluvící kapucín ze západních Čech, Antonín Maria Schyrl (1597–1660), který se s nemalým úspěchem věnoval astronomii, matematice a fyzice. Jeho dílo: Antonius Maria Schyrleus de Rheita: *Oculus Enoch et Eliae*, I, Anversa: Typogr. Hieronymi Verdussii, 1645, v němž mimo jiné obhajoval Koperníkovy a Keplerovy ideje, což v oné době nebylo pro katolického duchovního tak docela bez rizika, mělo ohlas v celé tehdejší Evropě. V knize jsou mimo jiné obsaženy také zajímavé studie o astronomickém dalekohledu. Srov. E. Winter: *Tisíc let duchovního zápasu...*, s. 179. Winter uvádí, že Schyrlovo dílo vyšlo v roce 1655, první díl však spatřil světlo světa v roce 1645.

42/ Narodil se dne 15. 2. 1564 v Pise a zemřel dne 8. 1. 1642 v Arcetri.

43/ Srov. Z. Horský: *Koperník a české země...*, s. 15, 42. Latinsky se představoval jako *Thaddeus Hagecius ab Hayek*, případně jako *Thaddeus Nemicus*. Byl znalcem nejenom v oblasti astronomie, ale také matematiky, lékařství a alchymie. Podle všeho se ještě neseznámil s Koperníkovým dílem, a proto byl zastáncem geocentrického obrazu světa.

44/ „Vy tedy, zsvícení zkoumatelé pravd přírodních, konejte svou práci horlivě! Způsobte, aby lidský duch nebyl stále klamán lichou, kusou, povrchní a nepravou filosofií bez patrného užitku. Nalezli jste krásný obor činnosti, zúšlechťujte jeho krásu: přísným zkoumáním věci názorů o nich dávejte dobrý příklad politikům a teologům. Neboť jak správně řekl ten, kdo prohlásil, že svárlivá filosofie zrodila svárlivou teologii, tak úplně stejně lze říci o správě státu, že zásady, podle nichž nyní politikové řídí svět, jsou vratké a v nich je nejskutečnější příčina celého nejistého (ba již se hroutícího) stavu věcí. Ukažte, že nelze dále snášet chyby, třebaže mají začátek v dávné době, až u Adama: že všechno má být uvedeno v urim a thumim (tj. ve světlo a pravdu), nejen teology, nýbrž i samotnými politiky.“ J. A. Komenský: *Cesta světla*, Praha: Mladá fronta, 1992, s. 31–32 (překlad jsem si dovolil mírně stylisticky upravit). Tato předmluva či dedikace díla *Via lucis* se stala zároveň proslovem, který Komenský přednesl v dubnu 1668 před členy londýnské Royal Society.

sluší připomenout, že J. A. Komenského, stejně jako Tadeáše z Hájku nemůžeme zařadit mezi zastánce heliocentrického systému, čímž konkretizujeme to, co bylo o prosazování tohoto náhledu na uspořádání kosmických těles v blízkosti naší Země řečeno výše.

Ačkoli čeští autoři z devatenáctého století hodnotí Komenského filosofickou kosmologii a kosmogonii jako nesrovnatelnou s výtoky experimentální vědy své doby,⁴⁵ dnešní badatel, pracující s jemnějšími hermeneutickými instrumenty, konstatuje s radostí, že tento velký český myslitel rozhodně nečetl první kapitoly Bible fundamentalisticky. Popis vzniku nebeských těles z prapůvodní „páry“ působením světového ducha můžeme chápat dokonce jako určitou vzdálenou předjímku Laplaceovy teorie. Komenského nástin postupného utváření života a člověka je ovšem implicitně evoluční pouze natolik, nakolik je implicitně evoluční sama biblická zpráva o vzniku živých tvorů a jejich druhů. Na závěr můžeme konstatovat,

Každopádně zde vidíme úctu k přírodovědě jako k cestě k pravdě. Komenský se ale zároveň staví proti přírodovědě překračující své kompetence a jdoucí proti poutivé teologii v podobě svérávné filosofie. Nezanedbatelná je také zmínka Adamova hříchu jako prapříčiny svárů ve společnosti. Komenský dále odmítá akademickou vědu, která by nebrala na zřetel svou společenskou odpovědnost. To vše jsou stále aktuální ideje, které je třeba i dnes důrazně připomínat. Především lze konstatovat, že v postojích katolických teologů v námi zkoumaném období nalezneme celou řadu souzvuků s Komenského myšlenkovým poselstvím.

45/ F. B. Květ: *Obrys filosofie přírodní Jana Amosa Komenského vůbec a jeho antropologie zvláště*, ČNM 44 (1860), s. 489–501. Jako hlavní kosmologické dílo je představen spis: J. A. Komenský: *Physicae ad lumen divinum reformandae synopsis*, Lipsiae: Gotofredu Grossi, 1633.

„Je sice pravda, že Komenského filosofie přírodní, již způsobem filosofů řeckých fysikou jmenuje, po boku našich pokročilých věd přírodních asi tak se vyjímá, jako primitivní obraz byzantský vedle obrazu Titianova; je sice pravda, že ji před soudnou stolicí nynější vědy za učenu divnůstku prohlásiti musíme: nicméně je až podnes slavný pomník mohutného ducha...“ (s. 490).

V pozadí stojí Komenského metafyzika idejí a základní problém je pro něj to, jak se zmíněné ideje stávají reálným jsouncem. Komenský vycházel z biblické zprávy o stvoření, a proto zastává mínění o předběžném Božím plánu, což je u teologa pochopitelné. Bůh tedy stvořil nejprve prostor a veškerou materii, kterou pak formují jeho ideje. Při ztvárnění světa hraje jakousi zprostředkující roli světový duch. Prvopočátečními principy světa jsou pro Komenského hmota, duch a světlo. Z prahmoty se vyvozují základní útvary: živly, prvověká pára, sraženiny, rostliny, zvířata, lidé (s. 495). Hvězdy a komety vznikají jako „sraženiny étherové“, jedná se o ohnivé a světelné koule. Na Zemi pak vznikají rostliny, v nichž světový duch působí jako princip jejich vnitřní ústrojnosti. Následuje vznik zvířat, která jsou „samohybná“ (s. 499). Poslední pozemský útvar je člověk, jehož Komenský definuje jako zvíře obdařené rozumem a nesmrtnou duší (s. 500). Nesmrtelná duše je principem rozumnosti a svobody, díky čemuž se člověk stává vrcholem stvoření: „Ona je zpodstatněná idea člověka co tvora rozumného a svobodného, jevíc se rozumem, vůlí a svědomím“ (ibid.). Komenský rozlišuje lidské tělo, animální duši, ta je smrtelná, a lidskou duši, která je nesmrtelná. Tělem pohybuje animální duše, zatímco nesmrtelná duše pohybuje tělem prostřednictvím animální duše. Antropologie se tedy Komenskému rozčleňuje do somatologie (tělosloví), duchosloví (animální duše), psychologie, která se zabývá úkony lidské duše. V jejím pozadí rozpoznáváme starověký trichotomismus.

že Komenského názory by se daly hodnotit jako předzvěst takzvané naturfilosofie z 18. a 19. století.⁴⁶

Vratme se ale do českých zemí. Každopádně platí, že heliocentrický systém a přírodovědecká revoluce 17. století se zde prosazovaly jen velmi pomalu a ztěžka.⁴⁷ Astronomie v pobělohorských Čechách nečinila zadost své slavné minulosti zejména z rudolfínské epochy a držela se aristotelovského modelu statického a geocentrického obrazu vesmíru.⁴⁸ K výraznému posunu směrem k evropskému vědeckému standardu u nás došlo až v polovině 18. století, tedy za vlády Marie Terezie. Bylo by však chybou domnívat se, že v celém období 1620–1750 bychom u nás nenalezli nikoho, kdo by aplikoval

46/ Karel B. Štorch: Komenského snahy pansofické, ČNM 25 (1851), III, s. 85–116; IV, s. 3–26. První část pojednává o Komenského pansofii obecně a z hlediska jejího historického vzniku. Ve druhé části se hovoří o Komenského antropologii (s. 5–15). Pak následují Komenského názory na přírodu (s. 16nn). Zmiňuje se Komenského spis: *Astronomiam ad lumen physicum reformandam* (s. 16). Komenského dílo zabývající se přírodní filosofií shořelo v Lešně (s. 17). „A však, by se hned v tom ve všem po zevrubnějším skoumání shledalo, že Komenský nic novějšího a místnějšího o přírodě na světlo nevyvesl, již to zůstane znamenité, že ke zkusnému studium přírody pobádaje náhled o ní v zárodcích svých velký střízlivý i jasný v harmonickou jednotu s ponímáním lidských i božských věcí přivedl, nedada se ani k jalovému kouskování, ani na mystická a fantastická scestí svéstí“ (s. 17). Dozvídáme se, že dílo J. A. Komenského: *Physicae ad lumen divinum reformandae synopsis...* mělo velký ohlas, protože vyšlo nejprve v Lipsku, posléze ve Francii a v Holandsku (s. 18). Komenský hledal v přírodě triádu, podobně jako později Hegel (s. 19). Podle autora nejde tolik o poukaz k Trojici, ale o racionální postup vycházející z kombinace zkušenosti. Na stranách 23–26 se hovoří o „masonství“ a jeho obnově v Německu i o jeho orientálních a antických kořenech. Zednářstvo pracuje po celém světě v duchu Komenského: „Povázíme-li, že nyní masonství as v 2500 jednotlivých ložích takměř po veškerém obzoru zemském pracuje, a humanitu a osvětu, byť ne hned tak jasně, obsáhle a vroucně, jak Komenský chtěl, přece ale neustálým tokem rozšiřuje, neodpřeme, že ústav tento bez zásluh o vznešené tyto ideje nezůstal, a že semeno ducha Komenského ani v této úzké nádobě – snad onen věk jiné ani nepřipouštěl, – zmařeno nebylo“ (s. 26).

47/ I v protestantském světě 16. století se pochopitelně jednalo o velmi radikální proměnu paradigmatu. „Když Mikuláš Koperník napsal svou knihu *De revolutionibus orbium coelestium*, tak byla vydána teprve 1543 norimberským reformátorem Andreasem Osiandrem. Ve své předmluvě objasnil tento teolog význam koperníkovské změny obrazu světa pomocí rétorického pojmu hypotézy: hypotézy nejsou žádné *articuli fidei*, nýbrž *fundamenta calculi*. Proto hypotézy, na kterých spočívá nový obraz světa, neprotiřečí článkům křesťanské víry.“ J. Moltmann: *Bůh ve stvoření. Ekologická nauka o stvoření*, Brno: CDK, 1999, s. 35. Podle citovaného autora protestantská teologie záhy přistoučila na jasné rozlišení kompetence Písma (spása) a přírodních věd (obraz světa). Jak uvidíme níže, v 19. a 20. století to ale tak docela neplatilo zejména pro protestantismus v USA ve vztahu k evoluční teorii vzniku člověka.

48/ Z. Horský hovoří o situaci v 17. a 18. století na pražské univerzitě: „V této době narostl prokládání mezi světovou vědou a záměrně izolovanou vědou v naší zemi do nejabsurdnějších rozměrů natolik, že v Praze, jež ke zrodu novodobě koncipované vědy tak podstatně přispěla, se toporně a nesmyslně setrvalo na názorech již téměř dvě století neplatných, takže v Praze se stále ještě zeměkoule netočila a konečný vesmír stále ještě uzavíral a dusil všechny pronikavé myšlenky.“ Z. Horský: *Koperník a české země...*, s. 421.

experimentální metodu.⁴⁹ Ještě se sluší dodat, že výše již zmíněný jezuita a špičkový vědec Josef Stepling⁵⁰ přednášel fyziku v newtonovském duchu a výrazně se zasloužil o založení astronomické observatoře v Klementinu

49/ V 60. a 70. letech 17. století bylo u nás několik jezuitů, kteří navazovali na světový vývoj vědy. V 80. a 90. letech však experimentální věda zcela mizí. České země ale držely krok se světem v oblasti matematiky a chemie. Srov. L. Nový (ed.): *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století...*, s. 59.

„K rozhodujícím obrátu dochází pak až ve čtyřicátých a padesátých letech, kdy rakouská vláda Marie Terezie provádí řadu změn, které vedou koneckonců k prosazení a postupnému rozvoji experimentálních moderních věd i v českých zemích.“ Ibid., s. 60. K rozvoji přírodních i jiných věd u nás pochopitelně nepřispívali pouze jezuité jako Stepling. Jedním z významných průkopníků mineralogie, geologie, metalurgie a teorie přírodních věd byl svobodný zednář Ignác Antonín šlechtic Born (1742–1791). Od roku 1762 tento syn důstojníka ze Saska, narozený v Sedmíhradsku, studoval v Praze. Z kruhu jeho přátel vznikla soukromá učená společnost: *Privategesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte und der Naturgeschichte*. V letech 1771–1772 v Praze vydávali členové zmíněné společnosti učený týdeník: *Prager Gelehrten Nachrichten*. V roce 1774 vznikla první akademie věd v Čechách (*Privategesellschaft den Namen Königlich Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften*), na jejímž vzniku se podílely osobnosti jako František Martin Pelcl a Mikuláš Adaukt Voigt. Uvedená společnost si kladla vysoké vědecké i akademické cíle a pracovala v duchu svobodného zednářství. Bez zajímavosti určitě není osobní vztah mezi Bornem a Josefem Dobrovským, který sepsal Bornův nekrolog. V letech 1775–1784 zmíněná vědecká akademie vydávala odborný časopis: *Abhandlungen einer Privategesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte und der Naturgeschichte*. Založením učené společnosti v Čechách vrcholí doba označovaná jako osvícenství. Srov. L. Antonín: *Zlatý věk svobodného zednářství v Čechách*, Praha: Půdorys – Argo, 2010, s. 129–136. „Do společenské atmosféry... sužované absolutistickou mocí vtrhává osvícenství s cílem vytvořit společnost na základě rozumu, liberalismu a tolerance. Jedním z předpokladů uskutečnění takové reformy bylo zlomení nadvlády římskokatolické církve nad státem i společností. Tato snaha slavila svůj první velký úspěch, když papež roku 1773 zrušil Tovaryšstvo Ježíšovo.“ Ibid., s. 137.

Vlastním předmětem našeho zájmu je období 1850–1950, nicméně názorová pnutí, jichž jsme v dané epoše svědky, nesporně vyrůstala z kořenů, které sahají hluboko do století předcházejícího, na což je třeba upozornit alespoň touto formou.

50/ Narozen dne 29. 7. 1716 v Řezně a zemřel dne 11. 7. 1778 v Praze. Zdá se být vhodné dodat, že Stepling působil rovněž jako matematik. Podstatné je však zejména to, že ještě jako student si z pražské jezuitské koleje začal dopisovat s významným představitelem osvícenské filosofie a teologie v Německu, Christianem Wolfem. Mladý jezuita tak do Čech uváděl Wolfovo osvícenské myšlení. Steplingovy matematické práce byly uveřejněny v odborném periodiku, které vydával původně Leibniz a po něm dále Wolf v Lipsku, *Acta Eruditorum*, což pražskému vědci zaručovalo již v mládí evropský ohlas. Stepling několikrát odmítl filosofickou katedru v Praze, což odůvodňoval svým svědomím, v rozporu s nímž by nemohl přednášet podle aristotelovského obrazu světa. Jeho prosazení na pražské univerzitě v roce 1752 mělo následující motivy: „Když od roku 1752 byl vliv jezuitů vedoucím rakouského školství van Swietenem systematicky potlačován a na filosofické fakultě byla násilím ražena cesta novějším směrům, nebylo lze doceniti jesuitu, jenž sám se hlásil k osvícenství. Stepling se roku 1752 stal ředitelem filosofické fakulty v Praze a zůstal jím i pro obory přírodních věd až do své smrti v roce 1778, ačkoliv od roku 1762 jezuita zásadně nesměl být ředitelem fakulty. Ve Vídni si vážil Steplinga jako cenného spojení.“ E. Winter: *Tisíc let duchovního zápasu...*, s. 194–195.

v roce 1751. Pro své velké zásluhy na poli vědy⁵¹ zůstal profesorem pražské univerzity i po zrušení jezuitského řádu.

Z toho, co jsme právě konstatovali, lze vcelku snadno vydedukovat, že zhruba sto let po tereziánských reformách můžeme v dobovém vzdělávacím systému, jímž byli duchovní a teologové formováni, předpokládat pozitivní hodnocení experimentální vědy a nepochybně také to, že teologie zřejmě dokázala hermeneuticky zpracovávat odlišnost mezi geocentrickým obrazem světa, který je patrný v Bibli a dominoval v evropském myšlení až do renesanční epochy, a heliocentrickým modelem, který se prosadil v průběhu 17. století.

Chceme-li nyní pohovořit o základním modelu řešení odlišnosti mezi údaji Bohem zjeveného textu na jedné straně a údaji vědy, zdá se být vhodné připomenout spis Ibn Rušda (Averroa) o poměru mezi filosofií a náboženstvím,⁵² kde tento autor vyslovuje pravidlo, podle něhož v případě evidentního rozporu mezi Bohem zjeveným posvátným textem na jedné straně a filosofickou pravdou na straně druhé je třeba na posvátný text aplikovat alegorický výklad, protože pravda přírody nemůže odporovat zjevené pravdě. V Ibn Rušdově případě ovšem šlo o poměr mezi Koránem a aristotelovským myšlenkovým světem. Výše zmíněný spis nebyl znám teologům v době vrcholné scholastiky,⁵³ objevil se však nesporně na scéně západoevropského myšlení v renesanční době, kdy Ibn Rušd ovlivňoval výrazným způsobem mnohé myslitele zejména v Itálii. Není tedy divu, že se touto směrnicí ohledně vztahu mezi posvátným textem, nyní se ale jednalo o křesťanskou Bibli, a vědeckými údaji, což již nebyla filosofická rozvaha, nýbrž skutečnost zjištěná empirickým způsobem, nechal silně ovlivnit Galileo Galilei.⁵⁴

51/ Zabýval se například problematikou ochrany proti blesku a zastával mínění, že nejlepší metodou je odvedení výboje přímo do země. Srov. J. Munzar, K. Pejml, K. Krška: *Meteorologie téměř detektivní*, Praha: Horizont, 1990, s. 78–80.

52/ Srov. Ibn Rušd (Averroes): *Rozhodné pojednání o vztahu mezi filosofií a náboženstvím*, přel. O. Beránek (ed.), Praha: Academia, 2012; Averroè: *Il trattato decisivo sull'accordo della religione con la filosofia*, Milano: Jacabook, 1992, s. 63; Averroè: *Il Trattato Decisivo sulla natura della commessione tra religione e filosofia*, Padova: Il Prato, 2005 – vzhledem k velké tradici italského averroismu v 16. a 17. století se zdá být záhodno věnovat italským edicím náležitou pozornost. Pokud se jedná o metafyzické myšlení daného autora – srov. M. Otisk, R. Psík: *Metafyzika jako věda: Ibn Sína a Ibn Rušd ve scholastické diskusi*, Praha: Filosofia, 2006.

53/ Dlužno však podotknout, že princip, podle něhož přirozené poznání světa a zjevená pravda víry nesmějí být v rozporu, neboť původcem přirozeného i nadpřirozeného řádu stejně jako lidského poznání na obou rovinách je jediný Stvořitel, byl dobře znám přinejmenším již v době vrcholné scholastiky. Neobjevovaly se zde však hypotézy, jak si počínat, kdyby ke zdánlivému rozporu docházelo.

54/ Srov. L. Galleni: *Il rapporto scienza-fede secondo il modello di Pierre Teilhard de Chardin...*, s. 21.

Ve spojitosti s právě zmíněným jménem dnes koluje tolik mytických polopravd a nepravd, že se zdá být vhodné alespoň heslovitě uvést některé záležitosti na pravou míru. Galileo byl v první řadě hluboce věřící člověk a tím také až do své smrti zůstal.⁵⁵ Ke studiu přírody přistupoval jako k četbě „knihy stvoření“. Přírodní zákony jsou, podle Galilea, napsány Boží rukou pomocí matematické řeči. Tentýž autor tvrdil, že lidský intelekt je tím nejužasnějším Božím dílem.⁵⁶ Určitě není bez zajímavosti, že astronomové z Collegio Romano, což byla mocná instituce jezuitského řádu, zpočátku Galilea v jeho astronomických aktivitách podporovali, zatímco se proti němu velmi ostře stavěli laičtí filosofové, které Galileo vyváděl z míry svou kritikou aristotelovského obrazu světa. Galileo iritoval elitu své doby rovněž tím, že svá díla publikoval v italštině, a nikoli v latině.⁵⁷ Velký vynálezce hvězdářského dalekohledu se ovšem rozhodně nechoval jako dobrý politik. Dalo by se říci, že jeho teoretická inteligence vysoce zastiňovala jeho inteligenci sociální, o čemž svědčí to, že v některých spisech napadal své odpůrce poměrně nevybíravým způsobem. Vrcholem politického diletantství bylo veřejné zesměšňování názorů zastávaných tehdejšími římskými papežem. Galileo měl jako intelektuál velmi dobře vědět, že instituce tohoto druhu a ti, kdo stojí v jejím čele, zpravidla nemívají vyšší míru smyslu pro humor. Každopádně je nutno podtrhnout, že tento vědec nikdy nebyl fyzicky mučen a že Galileovo domácí vězení se povětšinou odehrávalo v luxusních rezidencích jeho mocných a hlavně movitých přátel.⁵⁸ Spor je tedy situován nikoli mezi póly: osvícená věda – zpátečnická církev a teologie, nýbrž mezi póly: zastánci aristotelovského obrazu světa – zastánci nového obrazu světa, v němž kupříkladu platí tytéž fyzikální zákony ve fyzikálním nebi i na Zemi. Neexistuje tudíž žádné

55/ Vymezení kompetence biblického textu na oblast spásy, s nímž se velmi často setkáváme v dílech katolických teologů v období determinovaném v titulu této monografie a které se objevuje také v dokumentech II. vatikánského koncilu (srov. DV, čl. 2, 11), byla přítomna již v mysli velkých astronomů, jako byl M. Koperník, G. Galilei, J. Kepler. Srov. J. Moltmann: *Bůh ve stvoření...*, s. 35–36. Dané rozlišení se však objevuje již v době vrcholné scholastiky: „Písmo spíše postupuje podle nadpřirozeného světla, aby dalo člověku ve stavu putování dostatečné poznání věcí, jak to prospívá spáse, a tak částečně prostřednictvím přímé a částečně mystické mlvy popisuje obsah celého světa jako nějaké kompendium...“ Bonaventura z Bagnoregia: *Breviloquium*, Praha: Vyšehrad, 2004, Prolog, 0, 3, s. 74. V Bonaventurově díle se také jasně hovoří o knize zjevení, to je Bible, a knize stvoření, čímž se podtrhuje důstojnost a neopomenutelnost takzvaného přirozeného zjevení i v rámci teologického myšlení. Je známo, že o těchto dvou knihách následně hovořil třeba Galileo. Před ním stejnou terminologii aplikoval například Tomáš ze Štítného.

56/ Srov. např. D. Sobel: *Galileo's Daughter*, London: Fourth Estate, 1999.

57/ J. C. Lennox: *Fede e Scienza...*, s. 26–27.

58/ Zájemce o podrobnější informace odkazujeme na: J. Brooke, G. Cantor: *Reconstructing Nature*, Edinburgh: T&T Clark, 1998.

dokonalé a neměnné „kosmické“ nebe a Země jako sféra proměnlivosti, smrtelnosti a dekadence.

Uvědomíme-li si tyto nepopíratelné historické skutečnosti i fakt, že dějiny vědy nakonec nemohly nedat Galileovi zapravdu, pak i pro katolického teologa zůstává jen obtížně srozumitelné, proč věhlasný astronom a hluboce věřící křesťan Galileo ještě nebyl příslušnou církevní institucí rehabilitován.⁵⁹ Obávám se, že tento chybějící právní akt, který by byl projevem úcty k pravdě a především úkonem zdravé kajícího ze strany příslušné instituce, škodí mnohem více dotyčné římské kongregaci než Galileovi samotnému. Tato neochota přiznat vlastní omylnost v oblasti jednotlivých právních aktů i na rovině disciplinárního zákonodárství, což je mimochodem v současné eklesiologii zcela oprávněně hodnocení řady záležitostí z minulosti církevní instituce,⁶⁰ bohužel určitě nenapomáhá v práci těm teologům, kteří se snaží obhajovat věrohodnost křesťanství a zejména katolické církve jako instituce.

Na základě uvedených informací můžeme bez obav konstatovat, že se zde profiluje klasické schéma vědecké revoluce,⁶¹ jejíž scénář v 17. století se zase až tak dramaticky nelišil od toho, jak se obdobné procesy odehrávají v současnosti.

1.2 Kritická analýza textů z pera českých katolických teologů v období 1850–1926, v nichž se vyjadřují k přínosům dobové astronomie a „geogonie“

Cílem následující kritické prezentace a analýzy vybraných textů je prověření reakce české katolické teologie na přínosy v oblasti astronomie. Vymezení počátku zkoumaného období je podmíněno jednak vnějším činitelem, jímž je svým způsobem nová, konfrontační atmosféra, které byla teologie vystave-

59/ První, neúspěšný pokus o rehabilitaci Galilea se odehrál v době pontifikátu osvěceného papeže Benedikta XIV. (1740–1758). Iniciátorem byl sám římský biskup, jehož záměr však zmařili představitelé Sv. Oficia.

60/ „Z řečeného vyplývá, že církevní zákonodárství, ačkoli se zakládá na autoritě božského původu, se nemůže oprostít od vlivu, kterou na ně vyvíjí více méně evidentně nevědomost a hřích. Jinými slovy: církevní zákonodárství není a ani nemůže být neomylné.“ MTK: Vybraná témata z eklesiologie, in: C. V. Pospíšil (ed.): *Dokumenty MTK věnované eklesiologii a svátostem do roku 1995 a Dokument PBK Jednota a rozličnost v církvi*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011, s. 133–186, č. 1722.

61/ Srov. T. S. Kuhn (18. 7. 1922 – 17. 6. 1996; americký fyzik a teoretik vědy): *Struktura vědeckých revolucí*, Praha: Oikúmené, 1997; srov. také B. Fajkus: *Filosofie a metodologie vědy. Vývoj, současnost a perspektivy*, Praha: Academia, 2005, s. 123–125.

na ze strany zastánců naturalistického a materialistického světonázoru zhruba od poloviny 19. století, jednak vnitřním kritériem, protože o české katolické teologii ve vlastním slova smyslu můžeme zejména kvůli v oné době se rodícímu novému národnímu povědomí příslušných autorů hovořit zhruba až od prvních desetiletí 19. století. Jít před tuto chronologickou hranici by znamenalo hovořit o teologii provozované v Čechách, to však rozhodně není totéž co česká katolická teologie. Vymezení konce zkoumaného období je dáno tím, co nám čeští katoličtí teologové ve svých spisech nabízejí, protože v letech 1927–1950 nenacházíme opravdu podnětné studie, které by se týkaly předmětu našeho nynějšího zájmu. Teologové bohužel nereagovali na novinky, jako je rozpínání kosmu, případně později teorie velkého třesku, i když v šedesátých letech se situace zejména v tvorbě exilových katolických myslitelů začala měnit k lepšímu, to však již leží za hranicemi našeho bezprostředního zájmu, který je vymezen zhruba polovinou dvacátého století.

Dále si dovoluujeme podtrhnout, že následující výčet představovaných spisů sice nemůže být materiálně vyčerpávající, nicméně se jedná nesporně o soubor dostatečně reprezentativní. Je třeba si uvědomit, že vedle ne právě velkého počtu teologických spisů, v nichž se autoři přímo zaměřují na problematiku poměru teologie stvoření k novodobé astronomii a kosmogonii, existuje celá řada kompendií apologetiky, dogmatiky, středoškolských učebnic apologetiky a věrouky, popularizačních a někdy polemicky laděných článků, kde se nacházejí více či méně stručné pasáže věnované předmětu našeho zájmu. Mělo by být evidentní, že oněm specializovaným pojednáním je v našem textu záměrně věnován podstatně větší prostor nežli druhé kategorii spisů, jejichž výčet není a ani nemůže být materiálně vyčerpávající. Upřímně řečeno, jelikož v druhé kategorii publikací se setkáváme s častým opakováním téhož, námi uvedené příklady dostatečně dokladují stav vědomí obce katolických teologů ve výše vymezeném období. V dané souvislosti je vhodné předznamenat, že na některé takové dotyky katechetické literatury s astronomickou problematikou letmo upozorníme rovněž ve třetí kapitole této monografie, v níž se budeme velmi podrobně věnovat problematice postoje české katolické teologie k otázce vývoje-stvoření člověka. Bude se jednat zejména o publikace z období 1927–1950.

Představovaná díla českých teologů a v některých případech také překladové studie, které měly v našem prostředí často značný vliv, řadíme přednostně chronologicky. V případě, že některý autor uveřejnil více studií, tato jeho díla sdružujeme do jedné širší položky, kterou pak ještě vnitřně členíme podle jednotlivých publikací, přičemž rozhodující je datum vydání první-

ho spisu. Pro lepší orientaci čtenáře v této monografii označujeme pasáže věnované prezentaci, analýze a vyhodnocení jednotlivých spisů pořadovým číslem. V přímých citacích z pramenných materiálů zachováváme dobový pravopis, i když se v některých ohledech výrazně liší od toho, který aplikujeme v našem vlastním textu.

Jelikož zásadní roli bude nejen v následujícím přehledu publikací, ale i nadále hrát periodikum *Časopis katolického duchovenstva*, v prvních desetiletích *Časopis pro katolické duchovenstvo*,⁶² sluší se ho na tomto místě stručně představit. Periodikum vzniklo v roce 1828 a u jeho zrodu bezprostředně stáli obrozenečtí katoličtí duchovní (Vinařický – autor oficiálního návrhu na vznik periodika v roce 1827, Zahradník) a vzdáleně dokonce také J. Jungmann, který prosadil, aby se v periodiku používalo nového, analogického pravopisu, a také v prvních číslech editoval své příspěvky týkající se důležitosti správného užívání českého jazyka v pastýřské péči. Jungmann ve spolupráci se svými přáteli usiloval o to, aby programově vznikala odborná periodika, v nichž by se utvářela česká terminologie a zároveň se popularizovala věda v našem mateřském jazyce. Vysoká úroveň péče o jazyk je patrná i v letech 1829–1842, kdy s redakcí spolupracoval významný literát J. L. Čelakovský. Právě do tohoto široce pojatého obrozeneckého programu tudíž plně zapadá i nyní prezentované periodikum.⁶³ *Časopis katolického duchovenstva*, který je prvním odborným českým teologickým časopisem a bezesporu páteří dějin české teologie, vycházel s přestávkou v letech 1853–1859 až do roku 1949, kdy komunistická totalita jeho existenci násilně ukončila, a tak svým vlastním jednáním jasně doložila, že rozhodně nebyla pokračovatelkou a dovršitelkou národního obrození, jak se snažila národu namluvit, nýbrž ničitelkou hodnot odkázaných nám předchozími generacemi. Periodicita

62/ Jednotlivá čísla jsou dostupná na adrese www.depositum.cz, některá zde opomenutá čísla zejména z prvních let existence jsou dostupná na adrese www.cchma.cz.

63/ „Jungmann v nepodepsané předmluvě k *ČKD* začleňuje realizaci česky psaného teologického časopisu do aktuálního kontextu formování národní kultury; soustavně odborné vzdělávání kněžstva v mateřštině má zároveň vést k jazykové a národní výchově obyvatelstva. Hlavně v období 1829–1842, kdy v *ČKD* působil vedle oficiálních redaktorů-duchovních F. L. Čelakovský, plnil časopis národně výchovnou funkci nejen tím, že dával kněžím pro kázání a jiné příležitosti »vzory v čisté mateřštině«, nýbrž i tím, že udržoval kontakt se soudobou českou literaturou, historiografií a kritikou. Kromě literárních příspěvků, jejichž autoři byli kněží, byly publikovány i práce laiků (nejčastěji sentimentalistické lyrické básně náboženského zabarvení a stati o památkách a postavách starší české literatury). Základní náplň časopisu tvořila přitom i v této době stavovská teologická tematika (vesměš původní práce).“ K. Homolová: *Časopis pro katolické duchovenstvo 1827–1852*, in: V. Forst (ed.): *Lexikon české literatury*, I, Praha: Academia, 1985, s. 398–399.